

Woord vooraf

Kerkvader Johannes Chrysostomus (ca. 345-407) stelde zijn gemeenteleden ooit een vraag voorafgaand aan de lezing van het Evangelie: ‘Wat is ons verzoek? Dat u op één dag in de week of tenminste op de rustdag en de feestdagen vóór de preek het Schiftgedeelte dat aan de beurt is, in uw handen neemt en overdenkt. U moet het thuis vaak herlezen en ijverig de betekenis ervan nagaan.’

In de eeuw van de Reformatie zien we eenzelfde, intens verlangen – het Woord van God in de handen van jongeren, mannen en vrouwen. De Bijbel in de taal van de moeder thuis, de kinderen op straat, de man uit het volk op de markt, zou Luther zeggen.

Deze Reformatiebijbel is uitgebracht in het kader van het zogenaamde Bijbeljaar en de herdenkingen van de Reformatie in 2017. Wat Refo500 als idee opwierp, is op een eigen manier opgepakt en uitgewerkt door de Stichting Herziening Statenvertaling. De uitgave bevat – naast de volledige tekst van de Herziene Statenvertaling – twintig momenten waarop de doorgaande lezing van de Schriften even onderbroken wordt. Op verschillende manieren wordt daar aandacht gevraagd voor de betekenis van de Bijbel in de zestiende eeuw.

Op vier manieren laat de Reformatiebijbel zich lezen:

- Allereerst als een gewone Bijbel voor persoonlijk gebruik of in gezinsverband.
- Ten tweede als een kijkbijbel – de foto’s en artikelen op de voorkant van de extra pagina’s laten de boeiende geschiedenis zien van de Bijbel in de Nederlanden ten tijde van de Reformatie, te beginnen bij de Delftse Bijbel en eindigend bij de Statenvertaling.
- Wie zich wil verdiepen in de wijze waarop de reformatoren hebben nagedacht over de betekenis van de Bijbel, kan vervolgens terecht op de tweede pagina. Aan de hand van negentien bijdragen komen thema’s rondom ‘Bijbel en Reformatie’ aan de orde.
- Ten slotte wil de Reformatiebijbel een stimulans zijn om de Bijbel te lezen samen met de reformatoren. Bij ieder bijbelboek is een fragment uit een preek, meditatie of commentaar geselecteerd. Bekende namen komen we tegen, maar ook minder bekende namen, zoals de Deen Niels Hemmingsen, Johannes Brenz en Konrad Pellikan. De fragmenten bieden voldoende materiaal om deze Bijbel bijna twee maanden als dagboek te gebruiken.

Aan de Reformatiebijbel is de website www.royaljongbloed.nl/reformatiebijbel gekoppeld. Hier zijn onder andere twee artikelen van de hand van dr. A.A. den Hollander opgenomen: de uitgebreide versie van de bijdrage *Beeldverbod en bijbelillustratie* en een artikel getiteld *Bijbel en cartografie*.

De Reformatiebijbel beantwoordt aan haar doel, wanneer we – met Chrysostomus – beseffen dat de Schriften ons niet gegeven zijn om ze alleen maar in boeken te bewaren, maar om ze te graveren in ons hart.

Wim Moehn

BIJBEL IN DE HERZIENE STATENVERTALING

De Bijbel is door de eeuwen heen vele malen uit de oorspronkelijke talen, Hebreeuws, Aramees en Grieks, vertaald. Bij elke vertaling ging men uit van verschillende vertaalprincipes. Binnen die vertalingen kenmerkt zich de Statenvertaling uit 1637 als zeer getrouw aan de grondtekst. Het is waardevol dit principe te bewaren. Alleen: een taal leeft en de huidige generatie begrijpt met moeite het zeventiende-eeuwse Nederlands. Die constatering leidde in 2002 tot een initiatief om te komen tot de herziening van de oorspronkelijke Nederlandse tekst van de Statenvertaling, getoetst aan de grondtalen. Deze uitgave is het resultaat daarvan.

Het initiatief om tot herziening van de Statenvertaling te komen is genomen door het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk, sinds 1 mei 2004 de Protestantse Kerk in Nederland.

De uitwerking van dit initiatief werd in handen gegeven van de daarvoor opgerichte Stichting Herziening Statenvertaling. Het bestuur van de stichting bestaat uit leden van de Gereformeerde Bond, de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Gemeenten.

Uitgangspunt bij de herziening zijn de door de toenmalige vertalers gebruikte handschriften van de Bijbel en uiteraard de tekst van de Statenvertaling. Daarvoor is gekozen voor de editie, zoals die in 1657 officieel is gecorrigeerd en vastgesteld. De waarde van de in de marge opgenomen Kanttekeningen bij de Statenvertaling is groot. Een aantal keren is in deze herziening een daarin vermeld alternatief als beter en begrijpelijker voor de hedendaagse lezer in de tekst opgenomen.

De opdracht was te komen tot een herziening van de Statenvertaling in verstaanbaar Nederlands, met als voornaamste doel de komende generaties te bewaren bij deze vertaling. Dat willen we, gezien de waarde van het door de Statenvertalers gehanteerde vertaalprincipe, bereiken.

HERZIENE STATENVERTALING

We hopen dat deze herziening van de Statenvertaling tot een zegen zal zijn in kerk en samenleving.

‘Wij hebben het profetische woord, dat vast en zeker is, en u doet er goed aan daarop acht te slaan als op een lamp die schijnt in een duistere plaats, totdat de dag aanbreekt en de morgenster opgaat in uw hart’ (2 Petr. 1: 19).

Dordrecht, 4 december 2010

Bestuur Stichting Herziening Statenvertaling

INHOUD

OUDE TESTAMENT

GENESIS	1
EXODUS	78
LEVITICUS	143
NUMERI	190
DEUTERONOMIUM	257
JOZUA	313
RICHTEREN	349
RUTH	387
1 SAMUEL	392
2 SAMUEL	440
1 KONINGEN	481
2 KONINGEN	528
1 KRONIEKEN	574
2 KRONIEKEN	616
EZRA	669
NEHEMIA	684
ESTHER	706
JOB	717
PSALMEN	783
SPREUKEN	957
PREDIKER	1021
HOGLIED	1038
JESAJA	1050
JEREMIA	1177
KLAAGLIEDEREN	1292
EZECHIËL	1308
DANIËL	1389
HOSEA	1414
JOËL	1435
AMOS	1444
OBADJA	1459
JONA	1462
MICHA	1466
NAHUM	1478

HABAKUK	1484
ZEFANJA	1490
HAGGAÏ	1497
ZACHARIA	1501
MALEACHI	1519

NIEUWE TESTAMENT

MATTHEÛS	1529
MARKUS	1580
LUKAS	1612
JOHANNES	1667
HANDELINGEN	1706
ROMEINEN	1757
1 KORINTHE	1779
2 KORINTHE	1800
GALATEN	1814
EFEZE	1822
FILIPPENZEN	1830
KOLOSSENZEN	1835
1 THESSALONICENZEN	1840
2 THESSALONICENZEN	1845
1 TIMOTHEÛS	1848
2 TIMOTHEÛS	1854
TITUS	1859
FILEMON	1862
HEBREEËN	1864
JAKOBUS	1880
1 PETRUS	1886
2 PETRUS	1893
1 JOHANNES	1897
2 JOHANNES	1903
3 JOHANNES	1904
JUDAS	1905
OPENBARING	1907

HET TWEDE BOEK VAN MOZES

EXODUS

Israël in Egypte verdrukt

1 Dit nu zijn de namen van de zonen van Israël, ^a die met Jakob naar Egypte waren gekomen. Ieder kwam er met zijn gezin:

² Ruben, Simeon, Levi en Juda;

³ Issaschar, Zebulon en Benjamin;

⁴ Dan, Naftali, Gad en Aser.

^{5b} Alle zielen die van Jakob afstamden, * waren zeventig zielen; Jozef was echter *al* in Egypte.

^{6c} Toen Jozef gestorven was, en ook al zijn broers, en heel die generatie,

⁷ werden de Israëlieten vruchtbaar en ^dbreidden zij zich overvloedig uit. Ze werden talrijk en uitermate machtig, zodat het land vol van hen werd.

^{8e} Toen trad er in Egypte een nieuwe koning aan, die Jozef niet gekend had.

⁹ Hij zei tegen zijn volk: Zie, het volk van de Israëlieten is talrijker en machtiger dan wij.

^{10f} Kom, laten wij er verstandig tegen optreden, anders zal het talrijk worden en, mocht het zijn dat er een oorlog uitbreekt, dan zal het zich ook bij onze vijanden aansluiten, tegen ons strijden en uit het land wegtrekken.

¹¹ En zij stelden daarom opzichters van herendiensten over *het volk* aan om het door zijn dwangarbeid te onderdrukken. Het bouwde voor de farao voorraadsteden: Pitom en Raämses.

^{12g} Hoe meer zij het echter onderdrukten, hoe talrijker het werd en hoe meer het zich uitbreidde, zodat zij in angst verkeerden vanwege de Israëlieten.

¹³ De Egyptenaren lieten de Israëlieten met harde *hand voor zich* werken.

¹⁴ Zij maakten het leven bitter voor hen door *hen* zwaar werk *te laten verrichten* met leem en bakstenen, en door allerlei werk op het veld: al hun werk, waarmee zij hen moesten dienen, met harde *hand*.

¹⁵ Bovendien zei de koning van Egypte tegen de vroedvrouwen van de Hebreeuwse vrouwen, van wie de naam van de een Sifra was en de naam van de ander Pua,

¹⁶ hij zei: Als u de Hebreeuwse vrouwen bij het bevallen helpt en u let op de steunen *baarstoel**, dan moet u, als het een zoon is, hem doden, maar als het een dochter is, mag zij blijven leven.

¹⁷ De vroedvrouwen vreesden echter God en deden niet wat de koning van Egypte tot hen gesproken had, maar lieten de jongetjes in leven.

¹⁸ Toen riep de koning van Egypte de vroedvrouwen *bij zich* en zei tegen hen: Waarom hebt u dit gedaan, dat u de jongetjes in leven laat?

¹⁹ De vroedvrouwen zeiden tegen de farao: Omdat de Hebreeuwse vrouwen niet zijn zoals de Egyptische vrouwen, want zij zijn sterk. Zij hebben al gebaard, voordat er een vroedvrouw bij hen is aangekomen.

²⁰ Daarom deed God aan de vroedvrouwen goed, en het volk werd talrijk en zeer machtig.

²¹ En het gebeurde, omdat de vroedvrouwen God vreesden, dat Hij aan hen nakomelingen schonk*.

^{22h}Toen gebood de farao heel zijn volk: Al de zonen die geboren worden, moet u in de Nijl werpen, maar al de dochters mag u in leven laten.

^aGen. 46:8; Ex. 6:13 ^bGen. 46:27; Deut. 10:22; Hand. 7:14 ^cGen. 50:26 ^dDeut. 26:5; Hand. 7:17 ^eHand. 7:18 ^fHand. 7:19 ^gPs. 105:24 ^hHand. 7:19

De geboorte van Mozes

2 ^aEen man uit het geslacht van Levi ging en nam een dochter van Levi tot vrouw.

^{2b}De vrouw werd zwanger en baarde een zoon. ^cToen zij hem zag, dat hij mooi was, verborg zij hem drie maanden.

³Maar toen zij hem niet langer kon verborgen, nam zij voor hem een mandje van biezen en bestreek het met asfalt en pek. Zij legde het kind daarin en zette het tussen het riet aan de oever van de Nijl.

⁴En zijn zuster ging op een afstand staan om te weten te komen wat er met hem gedaan zou worden.

⁵Toen daalde de dochter van de farao af om zich te wassen in de Nijl. Terwijl haar dienaressen langs de kant van de Nijl liepen, ^dzag zij het mandje midden in het riet. Zij stuurde haar slavin om het te halen.

⁶Toen zij het opendeed, zag zij hem, het kind. En zie, het jongetje huilde. Zij kreeg medelijden met hem en zei: Dit is een van de Hebreeuwse kinderen.

⁷Toen zei zijn zuster tegen de dochter van de farao: Zal ik voor u een voedster uit de Hebreeuwse vrouwen gaan roepen, die dat kindje voor u de borst kan geven?

⁸De dochter van de farao zei tegen haar: Ga *maar*. Toen ging het meisje de moeder van het kind roepen.

⁹En de dochter van de farao zei tegen haar: Neem dit kind mee en geef het voor mij de borst. Ikzelf zal u uw loon geven. De vrouw nam het jongetje mee en gaf het de borst.

¹⁰En toen het jongetje groot geworden was, bracht zij hem bij de dochter van de farao, en hij werd haar tot zoon. Zij gaf hem de naam Mozes. Want, zei ze, ik heb hem uit het water getrokken.

^aEx. 6:19; Num. 26:59 ^b1 Kron. 23:13; Hand. 7:20 ^cHebr. 11:23 ^dHand. 7:21; Hebr. 11:23

De vlucht van Mozes

^{11a}In die dagen, toen Mozes groot geworden was en naar zijn broeders vertrok en hun dwangarbeid aanzag, gebeurde het dat hij een Egyptische man zag, die een Hebreeuwse man sloeg, *een* van zijn broeders.

¹²Hij keek om zich heen,* en toen hij zag dat er niemand was, sloeg hij de Egyptenaar dood en verborg hij hem in het zand.

¹³En hij vertrok de volgende dag, en zie, twee Hebreeuwse mannen waren aan het vechten. Hij zei tegen de schuldige: Waarom slaat u uw naaste?

¹⁴Maar die zei: ^bWie heeft u tot leider en rechter over ons aangesteld? Zegt u *dit* om mij te doden, zoals u die Egyptenaar gedood hebt? Toen werd Mozes bevreesd, en hij zei: Deze zaak is beslist bekend geworden.

¹⁵Toen nu de farao van deze zaak hoorde, wilde hij Mozes doden, ^cmaar Mozes vluchtte voor de farao en vestigde zich in het land Midian, en zat bij een put.

¹⁶De priester van Midian had zeven dochters. Zij kwamen om *water* te putten en vulden de drinkbakken om het

1:5 *die van Jakob afstamden* - Letterlijk: die uit Jakobs heup waren gekomen.

1:16 *de stenen baarstoel* - Letterlijk: de twee stenen.

1:21 *dat Hij aan hen nakomelingen schonk* - Letterlijk: dat Hij voor hen huizen maakte.

2:12 *om zich heen* - Letterlijk: zo en zo.

kleinvee van hun vader te drinken te geven.

¹⁷Toen kwamen de herders en joegen hen weg, maar Mozes stond op, verloor hen en gaf hun kudde te drinken.

¹⁸Toen zij bij hun vader Rehuel kwamen, zei hij: Waarom zijn jullie vandaag zo snel teruggekomen?

¹⁹Zij zeiden: Een Egyptische man heeft ons gered uit de hand van de herders. Hij heeft ook overvloedig *water* voor ons geput en de kudde te drinken gegeven.

²⁰Hij zei tegen zijn dochters: Waar is hij? Waarom hebben jullie die man *daar* achtergelaten? Roep hem om de maaltijd te *komen* gebruiken.*

²¹Mozes stemde erin toe bij de man te *blijven* wonen. En hij gaf zijn dochter Zippora aan Mozes.

²²^dZij baarde een zoon, en hij noemde hem Gersom,* want, zei hij, ik ben een vreemdeling geworden in een vreemd land.

²³Het gebeurde vele dagen daarna, toen de koning van Egypte gestorven was, dat de Israëlieten zuchtten en het uitschreeuwden vanwege de slavenarbeid. En hun hulpgeroep vanwege de slavenarbeid steeg omhoog tot God.

²⁴Toen hoorde God hun gekerm, en ^eGod dacht aan Zijn verbond met Abraham, met Izak en met Jakob.

²⁵En God zag naar de Israëlieten om en ontfermde Zich over hen.*

^aHand. 7:23; Hebr. 11:24,²⁵ ^bHand. 7:27

^cHand. 7:29 ^dEx. 18:2,3 ^eGen. 15:14

Mozes door God geroepen bij de Horeb

3 En Mozes hoedde het kleinvee van zijn schoonvader Jethro, de priester van Midian. Hij dreef het kleinvee tot voorbij de woestijn, en hij kwam bij de berg van God, de Horeb.

²En de Engel van de HEERE verscheen hem in een vuurvlam uit het midden van een doornstruik. Hij keek toe, en zie, de doornstruik brandde in het vuur, maar de doornstruik werd niet verteerd.

³Mozes zei: Laat ik nu naar dat indrukwekkende verschijnsel gaan kijken, waarom de doornstruik niet verbrandt.

⁴Toen de HEERE zag dat hij ging kijken, riep God tot hem uit het midden van de doornstruik en zei: Mozes, Mozes! Hij zei: Zie, *hier* ben ik!

⁵^aEn Hij zei: Kom hier niet dichterbij. Doe uw schoenen van uw voeten, want de plaats waarop u staat, is heilige grond.

⁶Hij zei verder: ^bIk ben de God van uw vader, de God van Abraham, de God van Izak en de God van Jakob. En Mozes bedekte zijn gezicht, want hij was bevreesd God aan te kijken.

⁷^cDe HEERE zei: Ik heb duidelijk de onderdrukking van Mijn volk, dat in Egypte is, gezien en heb hun geschreeuw *om hulp* vanwege hun slavendrijvers gehoord. Voorzeker, Ik ken hun leed.

⁸Daarom ben Ik neergekomen om het *volk* te redden uit de hand van de Egyptenaren, en het te leiden uit dit land naar een goed en ruim land, naar een land dat overvloedig van melk en honing, naar het gebied van de Kanaänieten, de Hethieten, de Amorieten, de Ferezieten, de Hevieten en de Jebusieten.

⁹Nu dan, zie, het geschreeuw *om hulp* van de Israëlieten is tot Mij gekomen. En Ik heb ook de onderdrukking gezien waarmee de Egyptenaren hen onderdrukken.

¹⁰Nu dan, ga *op weg*. ^dIk zal u naar de farao zenden, en u zult Mijn volk, de Israëlieten, uit Egypte leiden.

¹¹Mozes zei echter tegen God: Wie ben ik, dat ik naar de farao zou gaan en de Israëlieten uit Egypte zou leiden?

¹² En Hij zei: Voorzeker, ^eIk zal met u zijn, en dit zal voor u het teken zijn dat ^fIk u gezonden heb: Als u het volk uit Egypte geleid hebt, zult u God dienen op deze berg.

¹³ En Mozes zei tegen God: Zie, wanneer ik bij de Israëlieten kom en tegen hen zeg: De God van uw vaders heeft mij naar u toe gezonden, en zij mij zeggen: Wat is Zijn Naam? Wat moet ik *dan* tegen hen zeggen?

¹⁴ En God zei tegen Mozes: IK BEN DIE IK BEN. Ook zei Hij: Dit moet u tegen de Israëlieten zeggen: IK BEN heeft mij naar u toe gezonden.

¹⁵ Toen zei God verder tegen Mozes: Dit moet u tegen de Israëlieten zeggen: De HEERE, de God van uw vaders, de God van Abraham, de God van Izak en de God van Jakob, heeft mij naar u toe gezonden. Dit is voor eeuwig Mijn Naam, dit is Mijn *Naam ter* gedachtenis, van generatie op generatie.

¹⁶ Ga, verzamel de oudsten van Israël en zeg tegen hen: De HEERE, de God van uw vaders, is aan mij verschenen, de God van Abraham, Izak en Jakob. *Hij* zei: Ik heb zeker naar u omgezien en *naar* wat u in Egypte wordt aangedaan.

¹⁷ Daarom heb Ik gezegd: Ik zal u uit de onderdrukking van Egypte leiden naar het land van de Kanaänieten, de Hethieten, de Amorieten, de Ferezieten, de Hevieten en de Jebusieten, naar het land dat overvloedig van melk en honing.

¹⁸ Dan zullen zij naar uw stem luisteren, en u zult gaan, u en de oudsten van Israël, naar de koning van Egypte, en u moet tegen hem zeggen: De HEERE, de God van de Hebreëen, is naar ons toe

gekomen. Nu dan, laat ons toch drie dagreizen ver de woestijn intrekken, opdat wij de HEERE, onze God, offers brengen.

¹⁹ Maar ^fIk weet dat de koning van Egypte u niet zal laten gaan, ook niet door een sterke hand.

²⁰ Daarom zal Ik Mijn hand uitstrekken en Egypte treffen met al Mijn wonderen die Ik te midden daarvan doen zal. Daarna zal hij u laten gaan.

²¹ En Ik zal dit volk genade geven in de ogen van de Egyptenaren. En het zal gebeuren dat u, als u weggaat, niet met lege *handen* gaat.

²² ^fElke vrouw moet aan haar buurvrouw en aan haar huisgenote zilveren en gouden voorwerpen vragen, en kleren, die u uw zonen en dochters te dragen moet geven. Zo zult ^gu Egypte beroven.

^aJoz. 5:15 ^bMatt. 22:32; Mark. 12:26; Luk. 20:37; Hand. 7:32 ^cHand. 7:34 ^dPs. 105:26; Hos. 12:14; Micha 6:4; Hand. 7:35 ^eJoz. 1:5 ^fEx. 11:2; 12:35 ^gEzech. 39:10

De wonderen van God

4 Toen antwoordde Mozes en zei: Maar zie, zij zullen mij niet geloven en niet naar mijn stem willen luisteren, want zij zullen zeggen: De HEERE is niet aan u verschenen.

² De HEERE zei tegen hem: Wat hebt u *daar* in uw hand? Hij zei: Een staf.

³ Hij zei: Werp hem op de grond. En hij wierp hem op de grond en hij werd een slang. En Mozes vluchtte ervoor.

⁴ Maar de HEERE zei tegen Mozes: Streck uw hand uit, en grijp hem bij zijn staart, – toen stak hij zijn hand uit en greep hem vast, en hij werd *weer* een staf in zijn hand –

⁵ opdat zij geloven dat de HEERE aan u verschenen is, de God van hun vaders,

2:20 *de maaltijd te ... gebruiken* - Letterlijk: brood te ... eten.

2:22 *Gersom* betekent: een vreemdeling daar.

2:25 *ontfermde ... hen* - Letterlijk: kende hen.

de God van Abraham, de God van Izak en de God van Jakob.

⁶ De HEERE zei verder tegen hem: Steek toch uw hand in uw boezem. En hij stak zijn hand in zijn boezem en haalde hem weer tevoorschijn, en zie, zijn hand was melaats, wit als sneeuw.

⁷ Hij zei: Steek uw hand opnieuw in uw boezem. En hij stak zijn hand opnieuw in zijn boezem, en toen hij hem weer uit zijn boezem trok, zie, hij was weer als zijn overige vlees.

⁸ En het zal gebeuren, als zij u niet geloven en niet naar de boodschap van het eerste teken willen luisteren, dat zij dan toch wel de boodschap van het laatste teken zullen geloven.

⁹ En mocht het zijn dat zij zelfs deze twee tekenen niet willen geloven en niet naar uw stem willen luisteren, dan moet u water uit de Nijl nemen en dat uitgieten op het droge. Dan ^azal het water dat u uit de Nijl zult nemen, veranderen, ja, in bloed veranderen op het droge.

¹⁰ Toen zei Mozes tegen de HEERE: Och Heere, ik ben geen man van veel woorden. Dat ben ik sinds jaar en dag* al niet, zelfs niet vanaf het ogenblik dat U tot Uw dienaar gesproken hebt, want ik spreek onduidelijk en moeizaam.*

¹¹ Maar de HEERE zei tegen hem: Wie heeft de mens een mond gegeven? Of wie maakt iemand stom, doof, zinneloos of blind? Ben Ik het niet, de HEERE?

¹² Nu dan, ga, ^bIk zal Zelf met uw mond zijn, en u leren wat u spreken moet.

¹³ Maar hij zei: Och Heere, zend toch iemand anders, door wiens hand U deze boodschap ook maar wilt zenden.

¹⁴ Toen ontbrandde de toorn van de HEERE tegen Mozes en Hij zei: Aäron, de Leviet, is toch uw broer? Ik weet dat hij uitstekend spreken kan. Bovendien,

zie, hij trekt u tegemoet. Zodra hij u ziet, zal hij zich van harte verblijden.

¹⁵ ^cDan moet u tot hem spreken en hem de woorden in zijn mond leggen. Ikzelf zal met uw mond en zijn mond zijn en u leren wat u doen moet.

¹⁶ En hij zal voor u tot het volk spreken. Dan zal het zó zijn: Hij zal voor u tot een mond zijn en ú zult voor hem tot een god zijn.

¹⁷ Neem daarom deze staf in uw hand, waarmee u die tekenen moet doen.

^aEx. 7:19 ^bMatt. 10:19; Mark. 13:11; Luk. 12:12 ^cEx. 7:2

Mozes keert terug naar Egypte

¹⁸ Toen ging Mozes weg en keerde terug naar zijn schoonvader Jethro. En hij zei tegen hem: Laat mij toch gaan om terug te keren naar mijn broeders, die in Egypte zijn, om te zien of zij nog leven. En Jethro zei tegen Mozes: Ga in vrede.

¹⁹ Ook zei de HEERE tegen Mozes in Midian: Ga, keer terug naar Egypte, want al de mannen die u naar het leven stonden, zijn gestorven.

²⁰ Toen nam Mozes zijn vrouw en zijn zonen, liet hen op een ezel rijden en keerde terug naar het land Egypte. En Mozes nam de staf van God in zijn hand.

²¹ De HEERE zei tegen Mozes: Nu u naar Egypte gaat terugkeren, zie erop toe dat u al de wonderen waartoe Ik u in staat gesteld heb,* vóór de farao doet. Ikzelf echter zal zijn hart verharderen, zodat hij het volk niet zal laten gaan.

²² Dan moet u tegen de farao zeggen: Zo zegt de HEERE: Mijn zoon, Mijn eerstgeborene, is Israël.

²³ Daarom zeg Ik tegen u: Laat Mijn zoon gaan, zodat hij Mij kan dienen. Maar u hebt geweigerd hem te laten gaan, zie, Ik zal uw zoon, uw eerstgeborene, doden.

²⁴ En het gebeurde onderweg, in de herberg, dat de HEERE hem tegenkwam en hem wilde doden.

²⁵ Toen nam Zippora een vuurstenen mes en besneed de voorhuid van haar zoon. Zij wierp die voor Mozes' voeten en zei: Werkelijk, je bent voor mij een bloedbruidegom.

²⁶ Toen liet Hij hem met rust. Vanwege de besnijdenissen zei zij toen: Bloedbruidegom.

²⁷ De HEERE zei tegen Aäron: Ga Mozes tegemoet in de woestijn. En hij ging en ontmoette hem bij de berg van God en kustte hem.

²⁸ Mozes vertelde Aäron al de woorden van de HEERE, Die hem gezonden had, en al de tekenen die Hij hem opgedragen had.

²⁹ Toen ging Mozes *op weg*, met Aäron, en zij verzamelden alle oudsten van de Israëlieten.

³⁰ Aäron sprak al de woorden die de HEERE tot Mozes gesproken had, en deed de tekenen voor de ogen van het volk.

³¹ Het volk nu geloofde. Toen zij hoorden dat de HEERE naar de Israëlieten omgezien had en dat Hij hun onderdrukking gezien had, knielden zij en bogen zij zich naar.

Mozes en Aäron voor de farao

5 Daarna kwamen Mozes en Aäron en zeiden tegen de farao: Zo zegt de HEERE, de God van Israël: Laat Mijn volk gaan om voor Mij een feest te vieren in de woestijn.

² Maar de farao zei: ^aWie is de HEERE, naar Wiens stem ik zou moeten luisteren door Israël te laten gaan? Ik ken

de HEERE niet en ik zal ^bIsraël ook niet laten gaan.

³ Toen zeiden zij: ^cDe God van de Hebreëen is naar ons toe gekomen. Laat ons toch drie dagreizen ver de woestijn ingaan, zodat wij de HEERE, onze God, offers kunnen brengen; anders zal Hij ons treffen met de pest of met het zwaard.

⁴ Toen zei de koning van Egypte tegen hen: Waarom, Mozes en Aäron, houdt u het volk van zijn werk af? Ga naar uw dwangarbeid!

⁵ Verder zei de farao: Zie, de bevolking van het land is nu al zo talrijk, zou u hen *dan* willen laten rusten van hun dwangarbeid?

⁶ Daarom gaf de farao op diezelfde dag het bevel aan de slavendrijvers onder het volk en de voormannen ervan:

⁷ U mag voortaan geen stro meer aan het volk verstrekken om de bakstenen te maken, zoals voorheen. * Laten zij zelf *maar* stro gaan verzamelen.

⁸ En het aantal bakstenen dat zij voorheen maakten, moet u hun *nu ook weer* opleggen. U mag daarvan niets afdoen, want zij zijn lui. Daarom roepen zij: Laat ons gaan! Laat ons offers brengen aan onze God!

⁹ Het werk moet *zo* zwaar op die mannen drukken dat zij dat blijven doen en geen aandacht schenken aan leugenachtige woorden.

¹⁰ Toen vertrokken de slavendrijvers van het volk en de voormannen ervan en zeiden tegen het volk: Dit zegt de farao: Ik geef u geen stro *meer*.

¹¹ Ga zelf *en* haal voor uzelf stro, waar u het *ook maar* kunt vinden. Van uw werk gaat echter niets af.

4:10 *sinds jaar en dag* - Letterlijk: van gisteren, noch van eergisteren.

4:10 *ik spreek onduidelijk en moeizaam* - Letterlijk: zwaar van mond en zwaar van tong ben ik.

4:21 *waartoe Ik u in staat gesteld heb* - Letterlijk: die Ik in uw hand gelegd heb.

5:7 *voorheen* - Letterlijk: gisteren en eergisteren; zie ook vers 8.

¹² Toen verspreidde het volk zich over heel het land Egypte om stoppels te verzamelen in plaats van stro.

¹³ En de slavendrijvers bleven aandringen: Lever het volle werk, de per dag opgelegde *hoeveelheid*,* net zoals toen er stro was.

¹⁴ De voormannen van de Israëlieten, die de slavendrijvers van de farao over hen aangesteld hadden, werden geslagen. Men zei: Waarom hebt u niet, zoals voorheen,* met het maken van bakstenen het u voorgeschreven aantal klaargekregen, zowel gisteren als vandaag?

¹⁵ Toen kwamen de voormannen van de Israëlieten en riepen tegen de farao: Waarom behandelt u uw dienaren zo?

¹⁶ Stro wordt uw dienaren niet gegeven, en *toch* zeggen zij tegen ons: Maak bakstenen! En zie, uw dienaren worden geslagen, maar uw volk staat schuldig.

¹⁷ Maar hij zei: Lui bent u, lui! Daarom zegt u: Laat ons gaan! Laat ons offers brengen aan de HEERE!

¹⁸ Nu dan, ga aan het werk! Stro wordt u niet gegeven, toch moet u *hetzelfde* aantal bakstenen leveren.

¹⁹ Toen zagen de voormannen van de Israëlieten dat het er slecht met hen voorstond, omdat men zei: U mag niets afdoen van uw bakstenen, *van* de per dag opgelegde *hoeveelheid*.

²⁰ Toen zij bij de farao weggingen, troffen zij Mozes en Aäron aan, die hen op stonden te wachten.

²¹ En zij zeiden tegen hen: Moge de HEERE op u toezien en moge Hij oordelen, omdat u ons in een kwade reuk gebracht hebt bij de farao en bij zijn dienaren, door hun een zwaard in handen te geven om ons te doden.

De HEERE belooft verlossing

²² Toen keerde Mozes terug tot de HEERE en zei: Heere, waarom hebt U dit volk kwaad gedaan? Waarom hebt U mij dan gezonden?

²³ Ja, vanaf het ogenblik dat ik naar de farao gegaan ben om in Uw Naam te spreken, heeft hij dit volk kwaad gedaan en U hebt Uw volk helemaal niet gered.

²⁴ Toen zei de HEERE tegen Mozes: Nu zult u zien wat Ik de farao zal aandoen. Voorzeker, door een sterke hand zal hij hen laten gaan, ja, door een sterke hand zal hij hen uit zijn land verdrijven.

Bevelen van de HEERE aan Mozes

6 Toen sprak God tot Mozes en zei tegen hem: Ik ben de HEERE.

² Ik ben aan Abraham, Izak en Jakob verschenen als God de Almachtige, maar met Mijn Naam HEERE ben Ik hun niet bekend geweest.

³ Ook heb Ik Mijn verbond met hen gesloten om hun het land Kanaän te geven, het land van hun vreemdelingschap, waarin zij als vreemdeling verbleven.

⁴ Bovendien heb Ik Zelf het gekerm gehoord van de Israëlieten, die de Egyptenaren *voor zich* laten werken, en Ik heb aan Mijn verbond gedacht.

⁵ Zeg daarom tegen de Israëlieten: Ik ben de HEERE. Ik zal u uitleiden van onder de dwangarbeid van de Egyptenaren. Ik zal u redden uit hun slavernij en u verlossen door een uitgestrekte arm en door zware strafgerichten.

⁶ Ik zal u tot Mijn volk aannemen en Ik zal u tot een God zijn. Dan zult u weten dat Ik de HEERE, uw God, ben, Die u uitleidt van onder de dwangarbeid van de Egyptenaren.

⁷ Ik zal u brengen in het land waarvoor Ik Mijn hand opgeheven heb, dat Ik het aan Abraham, Izak en Jakob geven zou.

^aJob 21:15 ^bEx. 3:19 ^cEx. 3:18

Ik zal het u in erfelijk bezit geven, Ik, de HEERE.

⁸ Zo sprak Mozes tot de Israëlieten, maar zij luisterden niet naar Mozes door hun moedeloosheid* en de harde slavenarbeid.

⁹ Verder sprak de HEERE tot Mozes:

¹⁰ Ga *en* spreek tot de farao, de koning van Egypte, dat hij de Israëlieten uit zijn land moet laten gaan.

¹¹ Maar Mozes sprak voor het aangezicht van de HEERE: Zie, de Israëlieten hebben niet naar mij geluisterd; hoe zou de farao dan *wel* naar mij luisteren? ^a Bovendien ben ik niet welbespraakt.*

¹² De HEERE sprak echter tot Mozes en tot Aäron en gebod hun naar de Israëlieten en naar de farao, de koning van Egypte, *te gaan*, om de Israëlieten uit het land Egypte te leiden.

^a Vers 29; Ex. 4:10

Geslachtsregister van Mozes en Aäron

¹³ Dit zijn hun familiehoofden: ^a de zonen van Ruben, de eerstgeborene van Israël, zijn Hanoeh en Pallu, Hezron en Char-mi. Dit zijn de geslachten van Ruben.

¹⁴ ^b De zonen van Simeon: Jemuel, Jamin, Ohad, Jachin, Zohar en Saul, de zoon van een Kanaänitische *vrouw*. Dit zijn de geslachten van Simeon.

¹⁵ ^c Dit zijn de namen van de zonen van Levi, met hun afstammelingen: Gerson, Kahath en Merari. De levensjaren van Levi waren honderdzevenendertig jaar.

¹⁶ ^d De zonen van Gerson: Libni en Simeï, *ingedeeld* naar hun geslachten.

¹⁷ ^e De zonen van Kahath: Amram, Jizhar, Hebron en Uzziël. De levensjaren van Kahath waren honderddrieëndertig jaar.

¹⁸ ^f De zonen van Merari: Maheli en Musi. Dit zijn de geslachten van Levi, met hun afstammelingen.

¹⁹ ^g Amram nam Jochebed, zijn tante, voor zichzelf tot vrouw, en zij baarde hem Aäron en Mozes. De levensjaren van Amram waren honderdzevenendertig jaar.

²⁰ De zonen van Jizhar: Korach, Nefeg en Zichri.

²¹ De zonen van Uzziël: Misaël, Elzafan en Sithri.

²² ^h Aäron nam Eliseba, dochter van Aminadab *en* zuster van Nahesson, voor zichzelf tot vrouw. ⁱ Zij baarde hem Nadab en Abihu, Eleazar en Ithamar.

²³ De zonen van Korach waren: Assir, Elkana en Abiasaf. Dit zijn de geslachten van de Korachieten.

²⁴ Eleazar, de zoon van Aäron, nam een van de dochters van Putiël voor zichzelf tot vrouw, en zij baarde hem Pinehas. Dit zijn de familiehoofden van de Levieten, naar hun geslachten.

²⁵ Deze Aäron en Mozes zijn het tegen wie de HEERE zei: Leid de Israëlieten uit het land Egypte, *ingedeeld* naar hun legerenheden.

²⁶ Zij zijn het die tot de farao, de koning van Egypte, spraken om de Israëlieten uit Egypte te leiden. Deze Mozes en Aäron zijn het.

^a Gen. 46:9; Num. 26:5; 1 Kron. 5:3 ^b Gen. 46:10; Num. 26:12; 1 Kron. 4:24 ^c Gen. 46:11; Num. 3:17; 26:57; 1 Kron. 6:1,16; 23:6 ^d 1 Kron. 6:17; 23:7 ^e 1 Kron. 6:18; 23:12 ^f 1 Kron. 6:19; 23:21 ^g Ex. 2:1; Num. 26:59 ^h Num. 3:2; 26:60 ⁱ 1 Kron. 6:3; 24:1

Wonderen

²⁷ Het gebeurde op de dag dat de HEERE tot Mozes sprak in het land Egypte,

5:13 *de per dag opgelegde hoeveelheid* - Letterlijk: de zaak van de dag op zijn dag; zie ook vers 19.

5:14 *zoals voorheen* - Letterlijk: zoals gisteren en eergisteren.

6:8 *moedeloosheid* - Letterlijk: tekort aan geest.

6:11 *niet welbespraakt* - Letterlijk: onbesneden van lippen; zie ook vers 29.

²⁸ dat de HEERE tot Mozes sprak: Ik ben de HEERE. Spreek tot de farao, de koning van Egypte, alles wat Ik tot u spreek.

²⁹ Toen zei Mozes voor het aangezicht van de HEERE: Zie, ^aik ben niet welbespraakt. Waarom zou de farao dan naar mij luisteren?

7 Toen zei de HEERE tegen Mozes: Zie, Ik heb u voor de farao tot een god gemaakt en uw broer Aäron zal uw profeet zijn.

² Ú moet alles wat Ik u gebieden zal tegen Aäron zeggen, en ^bAäron, uw broer, moet tot de farao spreken, dat hij de Israëlieten uit zijn land moet laten gaan.

³ Maar Ík zal het hart van de farao verharderen en Mijn tekenen en Mijn wonderen in het land Egypte talrijk maken.

⁴ De farao zal niet naar u luisteren, maar Ik zal Mijn hand op Egypte leggen en Mijn legers, Mijn volk, de Israëlieten, uit het land Egypte wegleiden onder zware strafgerichten.

⁵ Dan zullen de Egyptenaren weten dat Ik de HEERE ben, als Ik Mijn hand over Egypte uitstrek en de Israëlieten uit hun midden wegleid.

⁶ Toen deden Mozes en Aäron zoals de HEERE hun geboden had. Dat deden zij.

⁷ Mozes was tachtig jaar oud en Aäron drieëntachtig jaar oud toen zij tot de farao spraken.

⁸ En de HEERE zei tegen Mozes en tegen Aäron:

⁹ Als de farao tot u spreekt: Doe voor uzelf een wonderteken, dan moet u tegen Aäron zeggen: Neem je staf en werp die neer voor de farao; *en de staf* zal tot een slang worden.

¹⁰ Toen kwamen Mozes en Aäron bij de farao en deden precies zoals de HEERE geboden had. Aäron wierp zijn staf neer voor de farao en voor zijn dienaren en hij werd tot een slang.

¹¹ Maar de farao op zijn beurt riep de wijzen en de tovenaars, en ook zij, de Egyptische magiërs, deden met hun bezweringen hetzelfde.

¹² Want ieder wierp zijn staf neer en zij werden tot slangen, maar de staf van Aäron verslond hun staven.

¹³ Het hart van de farao verhardde zich echter, zodat hij niet naar hen luisterde, ^czoals de HEERE gesproken had.

^aVers 11; Ex. 4:10 ^bEx. 4:14 ^cVers 3

Eerste plaag: water in bloed veranderd

¹⁴ Toen zei de HEERE tegen Mozes: Het hart van de farao is onvermurwbaar. Hij weigert het volk te laten gaan.

¹⁵ Ga in de ochtend naar de farao, zie, hij zal naar het water toe gaan. Ga dan aan de oever van de Nijl staan om hem te ontmoeten, en de staf die veranderd is geweest in een slang, moet u in uw hand nemen.

¹⁶ U moet dan tegen hem zeggen: De HEERE, de God van de Hebreëën, heeft mij tot u gezonden om te zeggen: Laat Mijn volk gaan, zodat zij Mij kunnen dienen in de woestijn. Zie, u hebt echter tot nu toe niet *willen* luisteren.

¹⁷ Zo zegt de HEERE: Hieraan zult u weten dat Ik de HEERE ben. Zie, ik zal met deze staf die in mijn hand is, op het water slaan dat in de Nijl is, en het zal in bloed veranderd worden.

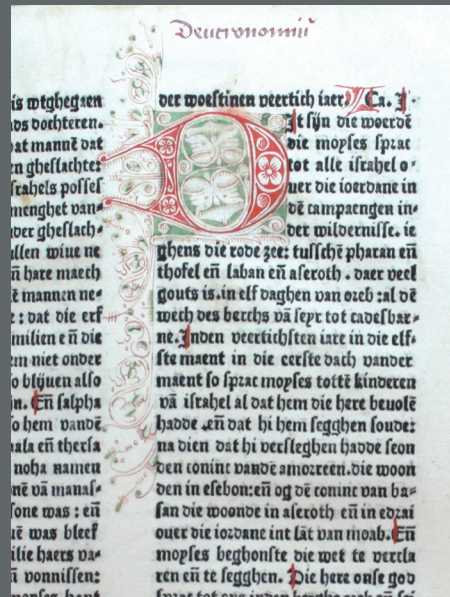
¹⁸ En de vissen die in de Nijl zijn, zullen sterven, zodat de Nijl zal stinken. De Egyptenaren zullen moeite moeten doen om het water uit de Nijl te kunnen drinken.

¹⁹ Toen zei de HEERE tegen Mozes: Zeg tegen Aäron: Neem je staf en strek je hand uit over de wateren van Egypte. *Strek hem uit* over hun stromen, over hun rivieren, over hun *waterpoelen* en over hun hele watervoorraad, zodat zij bloed worden. Er zal bloed zijn in heel

1 Op de grens van Middeleeuwen en Nieuwe Tijd

In Delft in het jaar 1477 komt een bijbeleditie van de persen die bekend is geworden als de Delftse Bijbel. Deze bijbel is vooral bekend geworden omdat het de eerste gedrukte Nederlandse bijbel is. Zoals geldt voor vrijwel al het drukwerk uit de beginperiode van de drukpers, is ook de aanleiding tot het drukken van de Delftse Bijbel gelegen in het succes en de populariteit van de handgeschreven versies van dezelfde tekst. In dit geval gaat het om de zogenaamde Hernse bijbelvertaling, vervaardigd tussen 1359 en 1385 en rond 1470 op het hoogtepunt van haar populariteit. Alhoewel de Delftse Bijbel vooral op deze tekst teruggaat, heeft zij toch haar eigenstandigheid, omdat zij inhoudelijk afweek van en meer bood dan haar middeleeuwse voorganger. Maar er zijn meer verschillen ten opzichte van de handgeschreven voorgangers. De grote financiële investering om een gehele oplage ineens te kunnen maken, dwong tot een strategische productdiversificatie en daarmee tot risicospreiding. De Delftse Bijbel verscheen in een korte versie als historiebijbel en in een lange versie als Oude Testament (zij het zonder de Psalmen).

Het relatief grote aantal overgeleverde exemplaren van de Delftse Bijbel (61), vormt een rijke bron van informatie. Zo lijkt onderzoek van bezitterskenmerken uit te wijzen dat de Delftse Bijbel meer dan haar voorgangers in bezit is geweest van niet-religieuzen (leken) en daarmee ook een nieuw koperspubliek wist te bereiken. Dat de prijs van deze bijbel door de druktechniek flink lager lag dan die van haar handgeschreven voorgangers, heeft daarbij ongetwijfeld een belangrijke rol gespeeld. De huidige exemplaren blijken in een flink aantal gevallen niet origineel van samenstelling te zijn. Latere bezitters hebben niet zelden gemeend om een (in hun ogen) onvolledig exemplaar aan te vullen met karteren uit een ander exemplaar. Dat kon zijn omdat een exemplaar beschadigd was, maar soms ook met het oogmerk om van een historiebijbel een volledig Oude Testament te maken. Het is onder meer de oorspronkelijke en per exemplaar verschillende randversiering die de verschillende herkomst van de delen in de latere ‘made-up copies’ verraaft. Alhoewel de Delftse Bijbel nooit is herdrukt, reikt haar invloed verder dan die ene oplage. Zo werkte de tekst door in de Keulse Bijbel (1479) en in de Leuvense Bijbel (1548).

Randversiering in een exemplaar van de Delftse Bijbel.

Universiteitsbibliotheek Vrije Universiteit,
Amsterdam, XC 0507

Sola scriptura

Luthers conflicten met de katholieke kerk werden in de kern veroorzaakt door verschillen in de opvatting van de Schrift. Dat had met name te maken met de vraag naar het gezag van de Schrift. Niet dat Luther wilde beweren dat het gezag van de Schrift in de katholieke kerk geen rol speelde. Maar de autoriteit van de paus, van bepaalde kerkvaders en concilies speelde een grotere rol, werd als het ware boven het gezag van de Schrift gesteld.

Luther sprak uit ervaring, want keer op keer werden in discussies met zijn katholieke tegenstanders zijn argumenten op basis van de Schrift niet geaccepteerd, als die afweken van de door paus en concilies vastgestelde officiële interpretatie. Het resultaat was volgens Luther dat er geen enkele ruimte voor argumentatie was. Er was immers door de leiding van de kerk al vastgelegd hoe een bepaalde Schriftpassage diende te worden uitgelegd.

Luther ontwikkelde een visie op de Schrift, die op de volgende kernpunten berust: De woorden van de Schrift zijn door diegenen die ze opgeschreven hebben als Woord van God gehoord. Deze woorden zijn opgeschreven om bewaard en verkondigd te worden. Het Woord van God is voor Luther een mondeling, verkondigd Woord, maar niet zonder de Schrift. De Schrift als zodanig is niet identiek aan het Woord. Maar iedere keer als mensen naar de woorden van de Schrift luisteren, kunnen deze opnieuw Woord van God worden. Dit gebeurt voor een ieder persoonlijk en tegelijk is het verkondigen en horen ook ten diepste een gemeenschappelijke ervaring. De gelovigen zijn voor Luther allereerst een gemeenschap van luisteraars.

Hieruit volgt voor Luther dat het gezag van de Schrift geen verzameling van objectieve waarheden is, die op alle vragen van de mens schematische en eenduidige antwoorden geeft. De waarheid die voor Luther in de Schrift centraal staat, is de waarheid van de menswording van Christus, Zijn dood aan het kruis en Zijn opstanding. Deze gekruisigde Christus, mens en Zoon van God tegelijk, is voor Luther het heldere centrum van de Schrift. De sleutel tot dit centrum ligt voor Luther vooral bij Paulus en de wijze waarop hij van Christus getuigt.

Omdat Luther de Schrift vanuit dit centrum leest, hebben niet alle woorden gelijke waarde. De omgang met de Schrift mag voor Luther ook nooit verworden tot een bibliocisme, dat de tekst tot een autoritaire, star gehanteerde norm van alle denken en handelen verheft. Het gezag van de Schrift is geen van tevoren vastgelegd Schriftprincipe. *Sola scriptura* ('alleen door de Schrift') betekent voor Luther dat de mens zich vanuit het centrum van de Schrift laat gezeggen. Dit gezag van de Schrift is uiteindelijk het gezag van Christus zoals dat in het getuigenis van de Schrift te vinden is. *Sola scriptura* is voor Luther altijd verbonden met het *sola gratia* ('alleen door genade') en het *sola fide* ('alleen door geloof'). Alle drie verwijzen zij naar het *solus Christus* in hun midden.

Genesis

Vanaf het begin van dit boek Genesis zie je als fundament niet het werk, maar overal het Woord van God.

De twee dochters – Lea en Rachel – (...) moeten wij ook duiden op het joodse volk, zodat zij, zoals wij reeds gehoord hebben van Sara en Rebekka, een figuur en daarbij ook leden van de christelijke kerk zijn. Want Jakob is een figuur voor de heerschappij van Christus, die zonder de wet regeert en niet zodanig regeert dat hij Koning en Heer over alles is, maar zijn rijk in armoede en nederigheid leidt.

Dus worden wij oude en nieuwe mensen genoemd, maar niet alsof de mens twee dingen is. Naarmate wij het geloof hebben, zijn wij nieuw, naarmate wij niet geloven, zijn wij oud. Daarom kan ik de oude mens niet duiden, alsof hij alleen vlees en bloed is, want hij omvat, net als de nieuwe mens, de hele mens. Uiterlijk ben ik wel anders, als ik Lea ben, innerlijk ben ik anders, als ik Rachel ben. Maar beide is één mens, want ik voel beide, geloof en ongelof in de diepte van het hart en het ontspringt van daaruit in de hele mens. Daarom dit gezegd: naarmate je gelooft, ben je een nieuw mens, door en door, en andersom.

Zo hebben wij het eerste en haast het edelste boek van het Oude Testament, dat op alle plaatsen door en door vol opmerkelijke voorbeelden van geloof is, daarnaast van de liefde en voornamelijk van het heilige kruis. En zo rijk van figuren van onze Heere Jezus Christus en van Zijn Rijk als geen boek van de Schrift. Zodat beide: Woord en voorbeeld niets anders tonen en leren dan de enige Christus.

Martin Luther, Preken over Genesis 31 en 50, maart en september 1524.

Exodus

De kern van het gebod zal dus zijn dat het God te doen is om het ware dienen van Zijn goddelijke macht en dat goddeloosheid door Hem verfoeid wordt. Zo moeten we bij elk gebod nagaan waarover het gaat en vervolgens moeten wij blijven zoeken naar het doel van het gebod, totdat wij ontdekken wat de Wetgever hierin eigenlijk als Hem welgevallig en wat Hij als Hem onwelgevallig aanmerkt. En ten slotte moeten we van daaruit het tegenovergestelde beredeneren, op de volgende manier: als dit God welgevallig is, is het tegenovergestelde Hem niet welgevallig; als dit Hem onwelgevallig is, is het tegenovergestelde Hem welgevallig; als Hij dit gebiedt, verbiedt Hij het tegenovergestelde, en als Hij dat verbiedt, gebiedt Hij het tegenovergestelde. (...)

Het behoeft geen betoog dat, wanneer iets goeds geboden wordt, het kwaad dat daarmee in strijd is, verboden wordt; daar is iedereen het immers mee eens. Ook dat ons geboden wordt het tegenovergestelde te doen, wanneer het kwade verboden wordt, zal het algemene oordeel zeker niet betwisten. Het is in elk geval gebruikelijk om deugden aan te prijzen door de ondeugden te veroordelen die er het tegendeel van zijn. Maar wij willen iets meer dan deze uitdrukkingen in het algemeen te kennen geven. (...) Men zal in het gebod 'Gij zult niet doden' volgens

het algemene menselijke inzicht niets anders lezen dan dat men zich moet onthouden van alle kwaaddoen en lust tot kwaaddoen. Maar ik zeg dat het daarnaast ook inhoudt dat wij met alle mogelijke middelen het leven van de naaste moeten ondersteunen. Ik wil daarvoor ook wel argumenten geven en daarom zeg ik dit: God verbiedt een broeder door onrechtmatig gedrag te kwetsen of hem gewelddadig te behandelen, want Hij wil dat wij zijn leven dierbaar en kostbaar achten. Daarom verlangt Hij tevens van ons de liefdeplichten die een bijdrage kunnen leveren aan de instandhouding van zijn leven.

Johannes Calvijn, *Institutie* 2.8.8-9 (1559). Inleiding op de behandeling van de Tien Geboden, Exodus 20:1-17.

Leviticus

Voor het grijze haar zult u opstaan

Een zeer nobele wet, en heel geschikt om te waarborgen dat jongeren rekening houden met ouderen. Ouderdom is immers, door haar typische gebreken, vaak een voorwerp van spot en minachting voor jongeren. En ook al wil iedereen oud worden, de ouderdom zelf roept weezin op. De wet eist dus dat in een respectabele staat de jongeren de ouderen eren, en zoals de wet zegt, voor het grijze haar opstaan, en de persoon van de oudere eren. De eerste reden daarvoor is dat ouderen de positie van ouders innemen. Dus wanneer de Tien Geboden ons opdragen onze ouders te eren, dragen ze ons ook op om ouderen te eren. Zo schrijft Paulus ook aan Timotheüs: 'Word niet heftig tegen een oude man, maar vermaan hem als een vader; doe het oude vrouwen als moeders.'

De tweede reden is dat grijs haar en ouderdom geschenken zijn van God. God laat zien dat Hij een staat welgezind is, doordat Hij de burgers in die staat een welverdiende ouderdom laat bereiken.

Dus wie een deugdzame oudere eer bewijst, bewijst God eer in die oudere. Wie daarentegen respectloos met een oudere omgaat, gaat respectloos om met God, die de ouderdom geeft. Daarom zegt de wet ook: 'Vrees de Heere uw God.' Want Hij beoordeelt hoe een oudere wordt behandeld als gedrag tegenover Hemzelf. Laten dus de ouderen zich door deze wet geroepen voelen om een deugdzzaam leven te leiden en de jongeren door het goede voorbeeld te geven, tot deugd aan te sporen. Dan zullen ze niet het recht verspelen op de eer die hun toekomt.

Johannes Brenz, Commentaar op Leviticus 19:32, 1542.

het land Egypte, zelfs in de houten en stenen *vaten*.

²⁰ Mozes en Aäron deden precies zoals de HEERE geboden had. Hij hief de staf op en ^asloeg voor de ogen van de farao en zijn dienaren het water dat in de Nijl was. ^bEn al het water dat in de Nijl was, werd in bloed veranderd.

²¹ De vissen die in de Nijl waren, stierven en de Nijl stonk, zodat de Egyptenaren het water uit de Nijl niet konden drinken. Er was bloed in heel het land Egypte.

²² Maar de Egyptische magiërs deden met hun bezweringen hetzelfde, zodat het hart van de farao zich verhardde. Hij luisterde niet naar hen, zoals de HEERE gesproken had.

²³ En de farao keerde zich om, ging naar zijn huis en nam ook dit niet ter harte.

²⁴ Maar alle Egyptenaren groeven in de omgeving van de Nijl naar drinkwater, want van het water van de Nijl konden zij niet drinken.

²⁵ Zo gingen zeven dagen voorbij, nadat de HEERE de Nijl geslagen had.

^aEx. 17:5 ^bPs. 78:44; 105:29

Tweede plaag: kikkers

8 Daarna zei de HEERE tegen Mozes: Ga naar de farao toe en zeg tegen hem: Zo zegt de HEERE: Laat Mijn volk gaan, zodat zij Mij kunnen dienen.

² En indien u weigert *het* te laten gaan, zie, dan zal Ik heel uw gebied met kikkers treffen,

³ zodat de Nijl krioelen zal van kikkers. Ze zullen *eruit* omhoog klimmen en in uw huis komen, in uw slaapkamer, ja, op uw bed, ook in de huizen van uw dienaren en bij uw volk, ja, in uw ovens en in uw baktroggen.

⁴ Tegen u, tegen uw volk en tegen al uw dienaren zullen de kikkers omhoog klimmen.

⁵ Verder zei de HEERE tegen Mozes: Zeg tegen Aäron: Strek je hand met je staf uit over de stromen, over de rivieren en over de *waterpoelen*, en laat *er* kikkers uit omhoog klimmen over het land Egypte.

⁶ Toen strekte Aäron zijn hand uit over de wateren van Egypte, en er klommen kikkers uit en zij bedekten het land Egypte.

⁷ Maar de magiërs deden met hun bezweringen hetzelfde. Ook zij lieten kikkers over het land Egypte omhoog klimmen.

⁸ Toen liet de farao Mozes en Aäron roepen en zei: Bid vurig tot de HEERE dat Hij de kikkers van mij en mijn volk wegneemt; dan zal ik het volk laten gaan, zodat zij offers aan de HEERE kunnen brengen.

⁹ Maar Mozes zei tegen de farao: Houd tegenover mij de eer aan uzelf! Wanneer zal ik voor u, uw dienaren en uw volk vurig bidden om deze kikkers bij u vandaan *te halen* en uit uw huizen uit te roeien, zodat ze alleen in de Nijl overblijven?

¹⁰ Hij zei: Morgen. Toen zei Mozes: Overeenkomstig uw woorden *zal het gebeuren*, opdat u weet dat er niemand is zoals de HEERE, onze God.

¹¹ Dan zullen de kikkers bij u vandaan *gaan*, uit uw huizen, bij uw dienaren en uw volk weggaan. Ze zullen alleen in de Nijl overblijven.

¹² Toen gingen Mozes en Aäron bij de farao weg. En Mozes riep tot de HEERE vanwege de kikkers, waarmee Hij de farao getroffen had.

¹³ En de HEERE deed overeenkomstig het woord van Mozes. De kikkers stierven *weg* uit de huizen, uit de binnenplaatsten en van de velden.

¹⁴ Zij verzamelden ze bij hopen, en het land stonk *ervan*.

¹⁵ Toen nu de farao zag dat er verlichting was gekomen, ^amaakte hij zijn hart

onvermurwbaar, zodat hij niet naar hen luisterde, zoals de HEERE gesproken had.

^aEx. 7:14

Derde plaag: muggen

¹⁶Toen zei de HEERE tegen Mozes: Zeg tegen Aäron: Strek je staf uit en sla het stof van de aarde, zodat het tot muggen wordt in heel het land Egypte.

¹⁷En zo deden zij. Aäron strekte zijn hand met zijn staf uit en sloeg het stof van de aarde, en de muggen kwamen op de mensen en op de dieren. ^aAl het stof van de aarde werd tot muggen, in heel het land Egypte.

¹⁸De magiërs deden met hun bezweringen hetzelfde om muggen voort te brengen, maar zij konden *het* niet. De muggen zaten op de mensen en op de dieren.

¹⁹Toen zeiden de magiërs tegen de farao: Dit is de vinger van God! Maar het hart van de farao verhardde zich, zodat hij niet naar hen luisterde, zoals de HEERE gesproken had.

^aPs. 105:31

Vierde plaag: steekvliegen

²⁰Toen zei de HEERE tegen Mozes: Sta morgen vroeg op en ga voor de farao staan. Zie, wanneer hij naar het water toe gaat, moet u tegen hem zeggen: Zo zegt de HEERE: Laat Mijn volk gaan, zodat zij Mij kunnen dienen.

²¹Want als u Mijn volk niet laat gaan, zie, dan zal Ik steekvliegen op u, uw dienaren, uw volk en uw huizen afzenden, zodat de huizen van de Egyptenaren, en zelfs de grond waarop zij *staan*, vol steekvliegen zullen zijn.

²²Maar op die dag zal Ik de landstreek Gosen, waar Mijn volk woont, afzonderen, zodat daar geen steekvliegen zullen zijn, opdat u zult weten dat Ik, de HEERE, in het midden van het land *aanwezig* ben.

²³Ik zal Mijn volk *ervan* vrijwaren en uw volk niet. * Morgen zal dit teken gebeuren.

²⁴En zo deed de HEERE: ^aer kwam een zwerm steekvliegen in het huis van de farao, in de huizen van zijn dienaren en in heel het land Egypte. Het ^bland werd door de steekvliegen te gronde gericht.

²⁵Toen riep de farao Mozes en Aäron, en zei: Ga heen, breng offers aan uw God in dit land.

²⁶Maar Mozes zei: Het is niet juist om dat te doen, ^cwant wij zouden aan de HEERE, onze God, een offer kunnen brengen *dat* een gruwel voor de Egyptenaren is. Zie, als wij voor de ogen van de Egyptenaren een offer zouden brengen *dat* een gruwel *voor hen* is, zouden zij ons dan niet stenigen?

²⁷Laat ons drie dagreizen ver de woestijn ingaan, zodat wij aan de HEERE, onze God, offers kunnen brengen, zoals Hij tegen ons zeggen zal.

²⁸Toen zei de farao: Ik zal u laten gaan, zodat u aan de HEERE, uw God, in de woestijn offers kunt brengen. Alleen, ga beslist niet te ver weg! Bid vurig voor mij!

²⁹En Mozes zei: Zie, ik ga naar buiten, bij u vandaan, en zal vurig tot de HEERE bidden dat de steekvliegen morgen van de farao, zijn dienaren en zijn volk geweken zullen zijn. Laat de farao alleen niet met bedriegen doorgaan door dit volk niet te laten gaan om de HEERE offers te brengen.

³⁰Toen ging Mozes bij de farao weg, en hij bad vurig tot de HEERE.

³¹En de HEERE deed overeenkomstig het woord van Mozes, en de steekvliegen weken van de farao, van zijn dienaren en van zijn volk. Niet één bleef er over.

³²Maar ^dde farao maakte ook deze keer zijn hart onvermurwbaar: hij liet het volk niet gaan.

^aPs. 105:31 ^bPs. 78:45 ^cGen. 43:32; 46:34 ^dVers 15

Vijfde plaag: veepest

9 Daarna zei de HEERE tegen Mozes: Ga naar de farao toe en spreek tot hem: Zo zegt de HEERE, de God van de Hebreëen: Laat Mijn volk gaan, zodat zij Mij kunnen dienen.

² Want als u hun weigert te laten gaan en u hen nog *langer* vasthoudt,

³ zie, *dan* zal de hand van de HEERE tegen uw vee zijn dat in het veld is, tegen de paarden, tegen de ezels, tegen de kamelen, tegen de runderen en tegen het kleinvee, met een zeer zware pest.

⁴ En de HEERE zal onderscheid maken tussen het vee van Israël en het vee van Egypte, zodat er niets zal sterven van alles wat van de Israëlieten is.

⁵ De HEERE bepaalde een vastgestelde tijd en zei: Morgen zal de HEERE deze zaak in het land doen.

⁶ En de HEERE deed deze zaak de volgende dag. Al het vee van de Egyptenaren stierf, maar van het vee van de Israëlieten stierf niet één *beest*.

⁷ De farao stuurde er *dienaren* heen, en zie, van het vee van Israël was zelfs niet één *beest* gestorven. Maar het hart van de farao bleef onvermurwbaar en hij liet het volk niet gaan.

Zesde plaag: zweren

⁸ Toen zei de HEERE tegen Mozes en tegen Aäron: Neem voor uzelf uw handen vol as uit de oven, en laat Mozes die voor de ogen van de farao hemelwaarts *uitstrooien*.

⁹ Dan zal het over heel het land Egypte worden tot stof en bij de mensen en de dieren in heel Egypte zweren veroorzaken, die *als* puisten openbreken.

¹⁰ En zij namen as uit de oven, gingen voor de farao staan, en Mozes strooide

die hemelwaarts *uit*. Toen ontstonden er bij de mensen en de dieren zweren, die *als* puisten openbraken,

¹¹ zodat de magiërs vanwege de zweren niet voor Mozes konden staan, want er waren zweren bij de magiërs en bij al de Egyptenaren.

¹² Maar de HEERE verhardde het hart van de farao, zodat hij naar hen niet luisterde, zoals de HEERE tot Mozes gesproken had.

Zevende plaag: hagel

¹³ Toen zei de HEERE tegen Mozes: Sta morgen vroeg op, ga voor de farao staan en zeg tegen hem: Zo zegt de HEERE, de God van de Hebreëen: Laat Mijn volk gaan, zodat zij Mij kunnen dienen.

¹⁴ Want deze keer zal Ik al Mijn plagen op uzelf,* op uw dienaren en op uw volk afzenden, zodat u weet dat er op heel de aarde niemand is zoals Ik.

¹⁵ Nu had Ik immers Mijn hand kunnen uitstrekken om u en uw volk met de pest te treffen, zodat u van de aarde uitgeroeid zou zijn.

¹⁶ ^aMaar *juist* hierom heb Ik u laten bestaan, om Mijn kracht *aan* u te tonen, zodat Mijn Naam bekendgemaakt zal worden op heel de aarde.

¹⁷ Verzet u zich nog *steeds* tegen Mijn volk door het niet te laten gaan?

¹⁸ Zie, Ik zal morgen omstreeks deze tijd heel zware hagel doen neerkomen, zoals er in Egypte niet is geweest van de dag af dat het gegroundvest is tot nu toe.

¹⁹ Nu dan, stuur *uw dienaren* en breng uw vee en alles wat u op het veld hebt, in veiligheid. Al de mensen en de dieren die zich op het veld bevinden en niet in huis zijn bijgedreven, zullen sterven als de hagel op hen vallen zal.

8:23 *Ik zal ... uw volk niet* - Letterlijk: Ik zal verlossing zetten tussen Mijn volk en tussen uw volk.

9:14 *op uzelf* - Letterlijk: in uw hart.

²⁰ Wie van de dienaren van de farao het woord van de HEERE vreesde, liet zijn slaven en zijn vee de huizen in vluchten,

²¹ maar wie het woord van de HEERE niet ter harte nam, liet zijn slaven en zijn vee op het veld.

²² Toen zei de HEERE tegen Mozes: Strek uw hand uit naar de hemel en er zal in heel het land Egypte hagel vallen: op de mensen en de dieren en op al het veldgewas in het land Egypte.

²³ Toen strekte Mozes zijn staf naar de hemel, en de HEERE gaf donder en hagel. Vuur schoot naar de aarde, en de HEERE liet hagel neerkomen op het land Egypte.

²⁴ Er viel hagel en er flitste vuur te midden van de hagel, een zeer zware *bui*. Iets dergelijks was er in heel het land Egypte nooit gebeurd, sinds het een volk was geworden.

²⁵ De hagel sloeg in heel het land Egypte alles neer wat op het veld was, van mens tot dier. De hagel sloeg al het veldgewas neer en versplinterde alle bomen van het veld.

²⁶ Alleen in de landstreek Gosen, waar de Israëlieten woonden, viel er geen hagel.

²⁷ Toen stuurde de farao *boden* en hij liet Mozes en Aäron roepen, en zei tegen hen: Ik heb deze keer gezondigd. De HEERE is de Rechtvaardige. Ik daarentegen en mijn volk zijn de schuldigen.

²⁸ Bid vurig tot de HEERE dat er geen donder van God of hagel meer zal zijn, want het is genoeg. Dan zal ik u laten gaan. U hoeft niet langer te blijven.

²⁹ Toen zei Mozes tegen hem: Zodra ik de stad uitgegaan ben, zal ik mijn handen uitspreiden naar de HEERE. De donder zal ophouden en het zal niet meer hagelen, zodat u weet dat de aarde van de HEERE is!

³⁰ Maar wat u en uw dienaren betreft, ik weet dat u nóg niet voor het aangezicht van de HEERE God vrezen zult.

³¹ Het vlas en de gerst waren platgeslagen, want de gerst stond *al* in de aar en het vlas in de knop.

³² Maar de tarwe en de spelt waren niet platgeslagen, want die zijn later.

³³ Mozes ging bij de farao weg, de stad uit en spreidde zijn handen uit naar de HEERE. De donder en de hagel hielden op en de regen stroomde niet *meer* naar de aarde.

³⁴ Toen de farao zag dat de regen, de hagel en de donder opgehouden waren, ging hij door met zondigen en maakte hij zijn hart onvermurwbaar, hij en zijn dienaren.

³⁵ ^bZo werd het hart van de farao verhard en liet hij de Israëlieten niet gaan, ^czoals de HEERE door de dienst van Mozes* gesproken had.

^aRom. 9:17 ^bEx. 4:21 ^cEx. 7:3

Achtste plaag: sprinkhanen

10 Daarna zei de HEERE tegen Mozes: Ga naar de farao toe, ^awant Ík heb zijn hart en het hart van zijn dienaren onvermurwbaar gemaakt, zodat Ik deze tekenen van Mij in zijn midden kan verrichten,

² en zodat u ten aanhoren van uw kinderen en uw kleinkinderen kunt vertellen wat Ik in Egypte heb aangericht, en *wat* Mijn tekenen *waren* die Ik onder hen verricht heb. Dan zult u weten dat Ik de HEERE ben.

³ Toen kwamen Mozes en Aäron bij de farao en zeiden tegen hem: Zo zegt de HEERE, de God van de Hebreëen: Hoelang weigert u zich voor Mijn aangezicht te vernederen? Laat Mijn volk gaan, zodat zij Mij dienen kunnen.

⁴ Want als u weigert Mijn volk te laten gaan, zie, dan zal Ik morgen sprinkhanen op uw grondgebied brengen.

⁵ Zij zullen het oppervlak van het land bedekken, zodat men geen land *meer* kan zien. Zij zullen het overschot van wat aan de hagel ontkomen is, wat er voor u overgebleven is, opvreten, ja, *zij zullen* al de bomen die voor u op het veld opkomen, kaalvreten.

⁶ En uw huizen, de huizen van al uw dienaren en de huizen van alle Egyptenaren, zullen er vol mee worden, zoals uw vaders en uw voorvaders *het* niet gezien hebben vanaf de dag dat zij op de aardbodem waren tot op deze dag. Toen keerde hij zich om en ging bij de farao weg.

⁷ De dienaren van de farao zeiden tegen hem: Hoelang zal deze *man* voor ons tot een valstrik zijn? Laat de mannen gaan, zodat zij de HEERE, hun God, kunnen dienen! Beseft u nog niet dat Egypte verloren is?

⁸ Toen werden Mozes en Aäron weer bij de farao gebracht en hij zei tegen hen: Ga! Dien de HEERE, uw God! Wie *precies** zullen er gaan?

⁹ En Mozes zei: Wij zullen met onze jongeren en ouderen gaan. Met onze zonen en dochters, met ons kleinvee en onze runderen zullen wij gaan, want wij hebben een feest voor de HEERE.

¹⁰ Toen zei hij tegen hen: De HEERE moge net zo met u zijn als ik u en uw kleine kinderen laat gaan! Kijk uit, want er staat u onheil te wachten!*

¹¹ Zo niet! Laat toch de mannen gaan, zodat zij de HEERE kunnen dienen, want dat is waar u om verzocht hebt! En men dreef hen weg van voor de farao.

¹² Toen zei de HEERE tegen Mozes: Strek uw hand uit over het land Egypte omwille van de sprinkhanen, zodat zij over

het land Egypte opkomen en al het gewas van het land opvreten, al wat de hagel heeft overgelaten.

¹³ Toen strekte Mozes zijn staf uit over het land Egypte, en de HEERE bracht die hele dag en die hele nacht een oostenwind in het land. *En* het gebeurde, toen het morgen geworden was, dat de ^boostenwind de sprinkhanen meevoerde.

¹⁴ De sprinkhanen kwamen op over heel het land Egypte en streken neer op heel het gebied van de Egyptenaren, een zeer grote *zwerm*. Nooit eerder is er zo'n *zwerm* sprinkhanen geweest, en hierna zal er nooit *weer* zo een zijn,

¹⁵ want zij bedekten de oppervlakte van heel het land, zodat het land *erdoor* verduisterd werd. Zij vraten al het gewas van het land op en al de vruchten van de bomen die de hagel had overgelaten. Er bleef niets groens aan de bomen en aan het gewas van het veld in heel het land Egypte.

¹⁶ Toen haastte de farao zich om Mozes en Aäron te roepen, en hij zei: Ik heb gezondigd tegen de HEERE, uw God, en tegen u.

¹⁷ Nu dan, vergeef *mij* toch nog deze *ene* keer mijn zonde en bid vurig tot de HEERE, uw God, dat Hij alleen deze dodelijke *plaag* nog van mij wegneemt.

¹⁸ Toen ging hij bij de farao weg en bad vurig tot de HEERE.

¹⁹ En de HEERE keerde *de wind* en liet een zeer sterke westenwind *opsteken*. Die tilde de sprinkhanen op en wierp ze in de Schelfzee. Er bleef niet één sprinkhaan over op heel het grondgebied van Egypte.

²⁰ Maar de HEERE verhardde het hart van de farao, zodat hij de Israëlieten niet liet gaan.

^aEx. 4:21; 9:34 ^bPs. 78:46; 105:34,35

9:35 *de dienst van Mozes* - Letterlijk: de hand van Mozes.

10:8 *Wie precies* - Letterlijk: Wie en wie.

10:10 *er staat ... te wachten* - Letterlijk: er is onheil tegenover uw aangezicht.

Negende plaag: duisternis

²¹ Toen zei de HEERE tegen Mozes: Strek uw hand uit naar de hemel, zodat er duisternis komen zal over het land Egypte, en de duisternis te tasten is.

²² Toen Mozes zijn hand uitstreekte naar de hemel, ^akwam er een dikke duisternis in heel het land Egypte, drie dagen lang.

²³ Zij zagen elkaar niet, en drie dagen lang stond niemand op van zijn plaats. Voor alle Israëlieten echter was het licht in hun woongebieden.

²⁴ Toen riep de farao Mozes, en zei: Ga en dien de HEERE. Alleen uw kleinvee en uw runderen moeten achterblijven. Uw kleine kinderen mogen wel met u meegaan.

²⁵ Maar Mozes zei: U moet ons zelf ook slachtoffers en brandoffers ter beschikking stellen, * die wij aan de HEERE, onze God, zullen brengen,

²⁶ en ons vee zal ook met ons meegaan. Geen hoef zal achterblijven, want van *het vee* moeten wij nemen om de HEERE, onze God, te dienen. Wij immers, wij weten niet waarmee wij de HEERE, onze God, zullen dienen, totdat wij daar komen.

²⁷ Maar de HEERE verhardde het hart van de farao, en hij wilde hen niet laten gaan.

²⁸ En de farao zei tegen Mozes: Ga bij mij weg! Wees op uw hoede, dat u mij niet nog eens onder ogen komt, * want op de dag dat u mij onder ogen komt, zult u sterven!

²⁹ Mozes nu zei: U hebt juist gesproken. ^bIk zal u niet meer onder ogen komen.

^aPs. 105:27,28 ^bHebr. 11:27

Bedreiging met de tiende plaag

11 De HEERE had tegen Mozes gezegd: Nog één plaag zal Ik over de farao en Egypte brengen *en* daarna

zal hij u van hier laten gaan. Als hij *u* allemaal laat gaan, zal hij u van hier haastig verdrijven.

² Spreek toch ten aanhoren van het volk *en zeg* ^a dat iedere man van zijn naaste en iedere vrouw van haar naaste zilveren en gouden voorwerpen moet vragen.

³ En de HEERE ^b gaf het volk genade in de ogen van de Egyptenaren. Ook stond de man Mozes in het land Egypte in hoog aanzien in de ogen van de dienaren van de farao en in de ogen van het volk.

⁴ En Mozes zei: Zo zegt de HEERE: Omstreeks middernacht ^c zal Ik uittrekken door het midden van Egypte

⁵ en ^d alle eerstgeborenen in het land Egypte zullen sterven, van de eerstgeborene van de farao af, die op zijn troon zitten zou, tot de eerstgeborene van de slavin die achter de handmolen zit, en alle eerstgeborenen van het vee.

⁶ Er zal een luid geschreeuw zijn in heel het land Egypte, zoals er *nog* nooit geweest is en zoals er *ook* nooit meer zijn zal.

⁷ Maar bij alle Israëlieten zal *nog* geen hond zijn tong roeren tegen mens of dier. * Zo zult u weten dat de HEERE onderscheid maakt tussen de Egyptenaren en de Israëlieten.

^{8e} Dan zullen al deze dienaren van u naar mij toe komen, zich voor mij buigen *en* zeggen: Vertrek, u en al het volk dat in uw voetspoor *gaat*, en daarna zal ik vertrekken. Toen ging hij bij de farao weg, in brandende toorn.

⁹ De HEERE nu had tegen Mozes gezegd: De farao zal naar u niet luisteren, zodat Mijn wonderen in het land Egypte *nog* talrijker worden.

¹⁰ Mozes en Aäron hebben al deze wonderen gedaan voor de farao, ^f maar de HEERE verhardde het hart van de farao,

zodat hij de Israëlieten niet uit zijn land liet gaan.

^aEx. 3:22; 12:35 ^bEx. 12:36 ^cEx. 12:29

^dEx. 12:12 ^eEx. 12:30 ^fEx. 9:16; Rom. 9:17

Instelling van het Pascha

12 De HEERE zei tegen Mozes en tegen Aäron in het land Egypte:

² Deze maand zal voor u het begin van de maanden zijn. Hij zal voor u de eerste zijn van de maanden van het jaar.

³ Spreek tot heel de gemeenschap van Israël: Op de tiende *dag* van deze maand moet ieder voor zich een lam per familie nemen, een lam per gezin.

⁴ Maar als het gezin te klein is voor een lam, dan moet hij er *samen* met de buurman, die het dichtst bij zijn gezin woont, *één* nemen, overeenkomstig het aantal personen. U moet bij het lam rekening houden met wat ieder eten kan.

^{5a} U moet een lam zonder enig gebrek hebben, een mannetje van een jaar oud. U moet *het* van de schapen of van de geiten nemen.

⁶ U moet het in bewaring houden tot de veertiende dag van deze maand, en heel de verzamelde gemeenschap van Israël zal het slachten tegen het vallen van de avond.*

⁷ En zij zullen van het bloed nemen en het aan de beide deurposten strijken en aan de bovendorpel, aan de huizen waarin zij het eten zullen.

^{8b} Zij moeten het vlees dezelfde nacht *nog* eten; op vuur gebraden, met ongezuurde *broden*, en met bittere kruiden moeten zij het eten.

⁹ U mag daarvan niets rauw eten, en zeker niet in water gekookt, maar *alleen*

op vuur gebraden, *met* zijn kop, met zijn poten en zijn ingewanden.

¹⁰ U mag daarvan ook niets overlaten tot de morgen. Wat er de *volgende* morgen van over is, moet u met vuur verbranden.

¹¹ En zo moet u het eten: uw middel omgord, uw schoenen aan uw voeten en uw staf in uw hand. U moet het met haast eten, het is Pascha voor de HEERE.

¹² Want Ik zal in deze nacht door het land Egypte trekken en alle eerstgeborenen in het land Egypte treffen, van de mensen tot het vee. En Ik zal aan al de goden van de Egyptenaren strafgerichten voltrekken, Ik, de HEERE.

¹³ En het bloed zal u tot een teken zijn aan de huizen waarin u verblijft. Als Ik het bloed zie, zal Ik u voorbijgaan en er zal geen plaag onder u zijn die verderf *teweegbrengt*, als Ik het land Egypte zal treffen.

^{14c} Deze dag moet voor u een gedenk-*dag* worden. U moet hem vieren als een feest voor de HEERE. U moet hem vieren als een eeuwige verordening, *al* uw generaties door.

¹⁵ Zeven dagen moet u ongezuurde *broden* eten. Meteen op de eerste dag moet u het zuurdeeg uit uw huizen wegdoen, want ieder die iets gezuurds eet, van de eerste tot de zevende dag, die persoon moet uit Israël worden uitgeroeid.

¹⁶ Op de eerste dag moet er een heilige samenkomst zijn, *en* ook moet u een heilige samenkomst hebben op de zevende dag. Geen enkel werk mag op die *dag* gedaan worden. Alleen dat wat door iedere persoon gegeten wordt, mag door u klaargemaakt worden.

10:25 *ter beschikking stellen* - Letterlijk: in onze hand geven.

10:28 *mij ... onder ogen komt* - Letterlijk: mijn gezicht ziet; zie ook vers 29.

11:7 *tegen mens of dier* - Letterlijk: van de mensen af tot de dieren toe.

12:6 *tegen ... avond* - Letterlijk: tussen twee avonden.

¹⁷Neem dan *het feest van de ongezuurde broden* in acht, want op deze zelfde dag zal Ik uw legers uit het land Egypte geleid hebben. Daarom moet u deze dag in acht nemen als een eeuwige verordening, *al* uw generaties door.

¹⁸^dIn de eerste *maand* moet u ongezuurde *broden* eten vanaf de avond van de veertiende dag van de maand tot de avond van de eenentwintigste dag van de maand.

¹⁹Zeven dagen *lang* mag in uw huizen geen zuurdeeg gevonden worden, want ieder die iets gezuurds zal eten, die persoon moet uit de gemeenschap van Israël uitgeroeid worden, of hij *nu* een vreemdeling is of een ingezetene van het land.

²⁰U mag niets eten wat gezuurd is. ^eIn al uw woongebieden moet u ongezuurde *broden* eten.

²¹Toen riep Mozes al de oudsten van Israël *bijeen* en zei tegen hen: Kies uit, en neem voor uzelf kleinvee voor uw gezinnen, ^fen slacht het paaslam.

²²Neem dan een bosje hysop en doop *het* in het bloed dat in een schaal is, en strijk van het bloed dat in de schaal is, op de bovendorpel en op de beide deurposten. Maar wat u betreft, niemand mag de deur van zijn huis uit gaan, tot de *volgende* morgen.

²³Want de HEERE zal *het land* doortrekken om Egypte te treffen, maar als Hij het bloed zal zien op de bovendorpel en op de beide deurposten, dan zal de HEERE de deur voorbijgaan ^gen de verderver niet toestaan om uw huizen binnen te komen om *u* te treffen.

²⁴Houd dit als verordening voor u en uw kinderen, tot in eeuwigheid.

²⁵En het zal gebeuren, als u in het land komt dat de HEERE u geven zal, zoals Hij gesproken heeft, dan moet u deze dienst in acht nemen.

²⁶^hEn het zal gebeuren, als uw kinderen tegen u zullen zeggen: Wat betekent deze dienst voor u?

²⁷dat u moet zeggen: Dit is een Pascha-offer voor de HEERE, Die in Egypte de huizen van de Israëlieten voorbijging, toen Hij de Egyptenaren trof en onze huizen bevrijdde. Toen knielde het volk en boog zich neer.

²⁸ⁱDe Israëlieten gingen weg en deden zoals de HEERE Mozes en Aäron geboden had, zo deden zij.

^aLev. 1:3; 22:21; Mal. 1:8; 1 Petr. 1:19 ^bNum. 9:11; 1 Kor. 5:8 ^cEx. 5:1 ^dLev. 23:5; Num. 28:16 ^eDeut. 16:3 ^fHebr. 11:28 ^gHebr. 11:28 ^hJoz. 4:6 ⁱHebr. 11:28

Tiende plaag: dood van de eerstgeborenen

²⁹^aEn het gebeurde te middernacht dat de HEERE alle eerstgeborenen in het land Egypte trof, vanaf de eerstgeborene van de farao, die op zijn troon zou zitten, tot aan de eerstgeborene van de gevangene, die zich in de gevangenis bevond, en alle eerstgeborenen van het vee.

³⁰^bToen stond de farao 's nachts op, hij en al zijn dienaren en alle Egyptenaren. En er was een luid geschreeuw in Egypte, want er was geen huis waarin geen dode was.

³¹En hij riep Mozes en Aäron in de nacht, en zei: Sta op, ga weg uit het midden van mijn volk, zowel u als de Israëlieten, en ga weg, dien de HEERE, zoals u gesproken hebt.

³²Neem zowel uw kleinvee als uw runderen mee, zoals u gesproken hebt, en ga heen. Maar zegen ook mij!

³³De Egyptenaren drongen sterk aan bij het volk, om het snel uit het land te laten gaan, want zij zeiden: Wij gaan *anders* allemaal sterven!

³⁴Toen pakte het volk zijn deeg op *nog* vóór het gezuurd was. Hun baktroegen

waren in hun kleren op hun schouders gebonden.

³⁵De Israëlieten hadden gedaan overeenkomstig het woord van Mozes en hadden van de Egyptenaren zilveren voorwerpen, gouden voorwerpen en kleren gevraagd.

³⁶Bovendien had de HEERE het volk genade gegeven in de ogen van de Egyptenaren, zodat zij hun het gevraagde gaven. Zo beroofden zij de Egyptenaren.

³⁷Zo trokken de Israëlieten van Rameses naar Sukkoth, ongeveer zeshonderdduizend *man* te voet, mannen alleen, *vrouwen en* kleine kinderen niet meegerekend.

³⁸Ook trok een grote *groep van* mensen van allerlei herkomst met hen mee, en kleinvee en runderen, zeer veel vee.

³⁹Zij bakten ongezuurde koeken van het deeg dat zij uit Egypte meegebracht hadden, want het was niet gezuurd, omdat zij uit Egypte waren verdreven en niet hadden kunnen wachten, en ook geen proviand voor zich hadden klaargemaakt.

⁴⁰De verblijfs*duur* van de Israëlieten, *de tijd* die zij in Egypte gewoond hadden, was vierhonderddertig jaar.

⁴¹En het gebeurde na verloop van vierhonderddertig jaar, op deze zelfde dag gebeurde het: alle legers van de HEERE zijn uit het land Egypte vertrokken.

⁴²Een nacht van waken was dit voor de HEERE om hen uit het land Egypte te leiden. *Daarom* is dit een nacht ter ere van de HEERE: een waken voor alle Israëlieten, *al* hun generaties door.

⁴³En de HEERE zei tegen Mozes en Aäron: Dit is de verordening voor het Pascha: geen enkele vreemdeling mag ervan eten.

⁴⁴Maar elke slaaf die u van iemand met geld gekocht hebt, mag ervan eten, zoudra u hem besneden hebt.

⁴⁵Geen vreemdeling en dagloner mag ervan eten.

⁴⁶In één huis moet het gegeten worden. U mag van het vlees niets uit het huis naar buiten brengen, ^een u mag er geen been van breken.

⁴⁷Heel de gemeenschap van Israël moet dit doen.

⁴⁸Als er nu een vreemdeling bij u verblijft en *als die* voor de HEERE het Pascha wil houden, laat dan al wie mannelijk is bij hem, besneden worden. Dan mag hij naar voren komen om het *Pascha* te houden, en zal hij zijn als een ingezetene van het land. Niemand echter die onbesneden is, mag ervan eten.

⁴⁹Eén wet is er voor de ingezetene en voor de vreemdeling die te midden van u verblijft.

⁵⁰Alle Israëlieten deden zoals de HEERE Mozes en Aäron geboden had, zo deden zij.

⁵¹En het gebeurde op deze zelfde dag dat de HEERE de Israëlieten uit het land Egypte leidde, *ingedeeld* naar hun legerenheden.

^aPs. 78:51; 105:36; 135:8; 136:10 ^bPs. 105:38

^cEx. 3:21; 11:2; Ps. 105:37 ^dGen. 15:13;

Hand. 7:6; Gal. 3:17 ^eNum. 9:12; Joh. 19:36

Bevel tot heiliging van de eerstgeborenen

13 Toen sprak de HEERE tot Mozes: ^{2a}Heilig voor Mij alle eerstgeborenen: alles wat de baarmoeder opent onder de Israëlieten, van de mensen en van het vee, dat behoort Mij toe.

³Daarna zei Mozes tegen het volk: Gedenk deze dag, waarop u uit Egypte, uit het slavenhuis, vertrokken bent, want de HEERE heeft u met sterke hand van hier uitgeleid. Daarom mag wat gezuurd is, niet gegeten worden.

^{4b}Vandaag vertrekt u, in de maand Abib.

⁵ Het zal gebeuren, als de HEERE u gebracht heeft in het land van de Kanaänieten, Hethieten, Amorieten, Hevieten en Jebusieten, dat Hij uw vadersen gezworen heeft u te geven, een land overvloeiend van melk en honing, dat u *dan* in deze maand dit dienstwerk zult verrichten:

⁶ Zeven dagen moet u ongezuurde *broden* eten, en op de zevende dag zal er een feest zijn voor de HEERE.

⁷ Zeven dagen *lang* moeten er ongezuurde *broden* gegeten worden. Wat gezuurd is, mag bij u niet gezien worden, ja, geen zuurdeeg mag er in heel uw gebied bij u gezien worden.

⁸ En op die dag moet u uw zoon vertellen: *Dit gebeurt* om wat de HEERE voor mij gedaan heeft, toen ik uit Egypte vertrok.

⁹ En het moet voor u als een teken op uw hand zijn, en als een herinnering tussen uw ogen, opdat de wet van de HEERE op uw lippen* is, want de HEERE heeft u met sterke hand uit Egypte geleid.

¹⁰ Daarom moet u deze verordening in acht nemen op de daarvoor vastgestelde tijd, van jaar tot jaar.*

¹¹ Het zal gebeuren, als de HEERE u in het land van de Kanaänieten gebracht heeft, zoals Hij u en uw vadersen gezworen heeft, en Hij het u gegeven heeft,

¹² ^c dat u alles wat de baarmoeder opent, aan de HEERE zult afstaan. Ook alles wat *de baarmoeder* opent van de dracht van het vee dat u toebehoort: de mannetjes zullen voor de HEERE zijn.

¹³ Maar alles wat *de baarmoeder* van een ezelin opent, moet u vrijkopen met een lam. Als u het niet vrijkoopt, moet u het de nek breken. Maar wat de mensen betreft, moet u alle eerstgeborenen onder uw zonen vrijkopen.

¹⁴ Het zal gebeuren, als uw zoon u morgen vraagt: Wat is dit? dat u tegen hem zult zeggen: De HEERE heeft ons met

sterke hand uit Egypte, uit het slavenhuis, geleid.

¹⁵ Want toen de farao zich verhardde *en weigerde* ons te laten gaan, gebeurde het dat de HEERE alle eerstgeborenen in het land Egypte doodde, van de eerstgeborene van de mens tot de eerstgeborene van het vee toe. Daarom offer ik aan de HEERE de mannetjes van alles wat de baarmoeder opent, maar alle eerstgeborenen van mijn zonen koop ik vrij.

¹⁶ Dit zal tot een teken zijn op uw hand en tot een band tussen uw ogen, want de HEERE heeft ons met sterke hand uit Egypte geleid.

^aEx. 22:29; 34:19; Lev. 27:26; Num. 3:13; 8:17;

Luk. 2:23 ^bEx. 23:15 ^cEx. 22:30; 34:19;

Lev. 27:26; Num. 8:17; Ezech. 44:30

Tocht naar de Schelfzee

¹⁷ Toen de farao het volk had laten gaan, is het gebeurd dat God hen niet leidde *langs* de weg door het land van de Filistijnen, hoewel dat korter was. Want God zei: Anders zal het het volk berouwen bij het zien van oorlog en wil het naar Egypte terugkeren.

¹⁸ Daarom leidde God het volk om, *langs* de weg door de woestijn naar de Schelfzee. In slagorde trokken de Israëlieten uit het land Egypte.

¹⁹ En Mozes nam de beenderen van Jozef met zich mee, ^awant die had de zonen van Israël plechtig een eed laten zweren, en gezegd: God zal zeker naar jullie omzien, en dan moeten jullie mijn beenderen hiervandaan met jullie meevoeren.

²⁰ ^bZo braken zij op uit Sukkoth en sloegen hun kamp op in Etham, aan de rand van de woestijn.

^aGen. 50:25; Joz. 24:32 ^bNum. 33:6

De wolkkolom en de vuurkolom

²¹ ^aDe HEERE ging vóór hen uit, overdag in een wolkkolom om hun de weg te

wijzen, en 's nachts in een vuurkolom om hun licht te geven, zodat zij dag en nacht verder konden trekken.

²² Hij nam de wolkolom overdag en de vuurkolom in de nacht niet weg voor de aanblik van het volk.

^aEx. 40:38; Num. 14:14; Deut. 1:33; Neh. 9:12,19;

Ps. 78:14; 105:39; 1Kor. 10:1

Door de Schelfzee

14 Toen sprak de HEERE tot Mozes: ² Spreek tot de Israëlieten *en zeg* dat zij terugkeren en ^a hun kamp opslaan voor Pi-Hachiroth, tussen Migdol en de zee, voor Baäl-Zefon. Daartegenover moet u uw kamp opslaan, bij de zee.

³ De farao zal dan van de Israëlieten zeggen: Zij zijn in het land verdwaald. De woestijn heeft hen ingesloten.

⁴ ^b En Ik zal het hart van de farao verharderen, zodat hij hen achtervolgt. Dan zal Ik ten koste van de farao en ten koste van heel zijn leger geëerd worden, zodat de Egyptenaren zullen weten dat Ik de HEERE ben. En zo deden zij.

⁵ Toen de koning van Egypte verteld werd dat het volk gevlucht was, keerde het hart van de farao en zijn dienaren zich tegen het volk, en zij zeiden: Hoe hebben we dit kunnen doen, dat wij Israël uit onze dienst hebben laten gaan?

⁶ Hij spande zijn strijdswagen in en nam zijn volk met zich mee.

⁷ Hij nam ook zeshonderd van de beste strijdwagens mee, ja, alle strijdwagens van Egypte, met op elk daarvan officieren.

⁸ Want de HEERE verhardde het hart van de farao, de koning van Egypte, zodat hij de Israëlieten achtervolgde. Maar de Israëlieten waren door een opgeheven hand geleid.

⁹ ^c De Egyptenaren, *met* al de paarden *en* strijdwagens van de farao, en zijn ruiters,

en zijn leger achtervolgden hen en haalden hen in waar zij hun kamp hadden opgeslagen, bij de zee, bij Pi-Hachiroth, voor Baäl-Zefon.

¹⁰ Toen de farao dichtbij gekomen was, sloegen de Israëlieten hun ogen op, en zie, de Egyptenaren trokken achter hen aan. Toen werden de Israëlieten zeer bevreesd en riepen tot de HEERE,

¹¹ en zij zeiden tegen Mozes: Waren er in Egypte geen graven, dat u ons hebt meegenomen om in de woestijn te sterven? Hoe hebt u dit met ons kunnen doen door ons uit Egypte te leiden?

¹² ^d Was dit niet wat wij in Egypte *al* tegen u zeiden: Laat ons met rust, laten wij de Egyptenaren *maar* dienen? Want het is beter voor ons de Egyptenaren te dienen dan in de woestijn te sterven.

¹³ Maar Mozes zei tegen het volk: Wees niet bevreesd, houd stand, zie het heil van de HEERE dat Hij vandaag *nog* voor u zal bewerken! Want de Egyptenaren die u vandaag ziet, zult u tot in eeuwigheid niet meer terugzien.

¹⁴ De HEERE zal voor u strijden, en ú moet stil zijn.

¹⁵ Toen zei de HEERE tegen Mozes: Wat roept u tot Mij? Spreek tot de Israëlieten *en zeg* dat zij opbreken.

¹⁶ En u, hef uw staf op, strek uw hand uit over de zee en spleit hem doormidden, zodat de Israëlieten door het midden van de zee op het droge kunnen gaan.

¹⁷ En Ik, zie, *Ik* zal het hart van de Egyptenaren verharderen, zodat zij achter hen aan gaan. Ik zal geëerd worden ten koste van de farao en ten koste van heel zijn leger, ten koste van zijn strijdwagens en ten koste van zijn ruiters.

¹⁸ Dan zullen de Egyptenaren weten dat Ik de HEERE ben, als Ik geëerd zal worden

13:9 *op uw lippen* - Letterlijk: in uw mond.

13:10 *van jaar tot jaar* - Letterlijk: van dagen naar dagen.

ten koste van de farao, ten koste van zijn strijdwagens en ten koste van zijn ruiters.

¹⁹ Toen verliet de Engel van God, Die vóór het leger van Israël uit ging, Zijn plaats en ging achter hen aan. Ook de wolkolom verliet *de plaats vóór* hen en ging achter hen staan.

²⁰ Hij kwam tussen het leger van Egypte en het leger van Israël. De wolk was duisternis en tegelijk verlichtte hij de nacht. De een kon niet in de nabijheid van de ander komen, heel de nacht.

²¹ Toen strekte Mozes zijn hand uit over de zee, en de HEERE liet de zee die hele nacht wegvloeien door een krachtige oostenwind. ^eHij maakte de zee droog, ^fen het water werd doormidden gespleten.

²² ^gZo gingen de Israëlieten midden in de zee op het droge. Het water was voor hen aan hun rechter- en linkerhand een muur.

^aNum. 33:7 ^bEx. 4:21; 10:20 ^cJoz. 24:6 ^dEx. 6:8 ^ePs. 66:6 ^fJoz. 4:23; Ps. 78:13; 106:9; 114:3 ^g1 Kor. 10:1; Hebr. 11:29

De ondergang van de Egyptenaren

²³ De Egyptenaren achtervolgden hen en kwamen hen achterna, *met* al de paarden van de farao, zijn strijdwagens en zijn ruiters, tot in het midden van de zee.

²⁴ Maar het gebeurde bij het aanbreken van de dag, dat de HEERE in de vuur- en wolkolom neerzag op het leger van de Egyptenaren, en Hij bracht het leger van de Egyptenaren in verwarring.

²⁵ Hij liet de wielen van hun wagens wegzakken en liet ze met moeite

vooruitkomen. Toen zeiden de Egyptenaren: Laten wij voor Israël vluchten, want de HEERE strijdt voor hen tegen de Egyptenaren.

²⁶ Toen zei de HEERE tegen Mozes: Strek uw hand uit over de zee, zodat het water terugkeert over de Egyptenaren, over hun strijdwagens en over hun ruiters.

²⁷ Mozes strekte zijn hand uit over de zee, en tegen het aanbreken van de morgen vloede de zee terug naar zijn oorspronkelijke plaats, terwijl de Egyptenaren het water tegemoetvluchtten. Zo stortte* de HEERE de Egyptenaren midden in de zee.

²⁸ ^aWant toen het water terugvloede, bedolf het de strijdwagens en de ruiters van het hele leger van de farao, die hen in de zee achternagekomen waren. Niet een van hen bleef er over.

²⁹ ^bMaar de Israëlieten gingen op het droge, midden door de zee. Het water was voor hen een muur aan hun rechter- en linkerhand.

³⁰ Zo verlostte de HEERE Israël op die dag uit de hand van de Egyptenaren. En Israël zag de Egyptenaren dood aan de oever van de zee *liggen*.

³¹ Toen zag Israël de machtige hand die de HEERE tegen de Egyptenaren gekeerd had, en het volk vreesde de HEERE en geloofde in de HEERE en in Mozes, Zijn dienaar.

^aPs. 78:53; 106:11 ^bPs. 77:20

Lofzang van Mozes

15 Toen zongen Mozes en de Israëlieten dit lied voor de HEERE. Zij zeiden:

^aIk zal zingen voor de HEERE,
want Hij is hoogverheven!
Het paard en zijn ruiter
heeft Hij in de zee geworpen.

² ^bDe HEERE is mijn kracht en lied,
Hij is mij tot heil geweest.

- Dit is mijn God, Hem verheerlijk ik;
de God van mijn vader, Hem roem ik.
- ³ De HEERE is een Strijder,
HEERE is Zijn Naam.
- ⁴ De wagens van de farao en zijn leger
heeft Hij in de zee geworpen.
De besten van zijn officieren
zijn verdronken in de Schelfzee.
- ⁵ ^cDe watervloeden hebben hen bedolven,
zij zijn als een steen in de diepten gezonken.
- ⁶ ^dUw rechterhand, HEERE,
was heerlijk in macht;
Uw rechterhand, HEERE,
verpletterde de vijand.
- ⁷ In Uw grote majesteit wierp U terneer wie tegen U opstonden.
U zond Uw brandende *toorn*,
die hen als stoppels verteerde.
- ⁸ ^eDoor de adem van Uw neus
is het water opgehoopt,
de stromen stonden als een dam,
de watervloeden zijn gestold in het hart van de zee.
- ⁹ De vijand zei:
Ik achtervolg *hen*, haal *hen* in,
deel de buit.
Mijn verlangen wordt aan hen vervuld,
ik trek mijn zwaard,
mijn hand roeit hen uit.
- ¹⁰ ^fMaar U hebt met Uw adem geblazen,
de zee heeft hen bedolven.
Zij zonken als lood
in machtige watermassa's.
- ¹¹ Wie is als U
onder de goden, HEERE?
Wie is als U,
verheerlijkt in heiligheid,
ontzagwekkend in lofzangen,
U Die wonderen doet?
- ¹² U strekte Uw rechterhand uit,
en de aarde verzwolg hen.
- ¹³ U leidde in Uw goedertierenheid
dit volk, dat U verlost hebt.

U ⁹leidde *hen* zachtjes door Uw kracht
naar Uw heilige woning.

¹⁴ De volken hebben het gehoord, zij sidderden,
angst heeft de inwoners van Filistea aangegrepen.

¹⁵ ^hToen werden door schrik overmand
de stamhoofden van Edom.

De machthebbers van Moab
greep huivering aan.

Al de inwoners van Kanaän smolten weg *van angst*.

¹⁶ ⁱOp hen viel
verschrikking en angst.
Door de grootheid van Uw arm
verstomden zij als een steen,
terwijl Uw volk, HEERE, erdoorheen trok,
terwijl dit volk, dat U verworven hebt, erdoorheen trok.

¹⁷ U zult hen brengen en hen planten
op de berg *die* Uw eigendom is,
Uw vaste woonplaats,
die U gemaakt hebt, HEERE,
het heiligdom, Heere,
dat Uw handen gesticht hebben.

¹⁸ De HEERE zal regeren
voor eeuwig en altijd!

¹⁹ Want het paard van de farao, met zijn
strijdwagen en zijn ruiters, waren in de
zee gekomen, en de HEERE had het water
van de zee over hen terug doen vloeien.
Maar de Israëlieten gingen op het dro-
ge, midden in de zee.

²⁰ Mirjam, de profetes, de zuster van Aä-
ron, ^jnam een tamboerijn in haar hand,
en al de vrouwen gingen achter haar aan,
met tamboerijnen en in reidans.

²¹ Toen *zong* Mirjam hun ten antwoord:
Zing voor de HEERE,
want Hij is hoogverheven!
Het paard en zijn ruiter
heeft Hij in de zee geworpen.

^aPs. 106:12 ^bPs. 18:2; 118:14; Jes. 12:2 ^cNeh. 9:11
^dPs. 118:15,16 ^eJes. 63:12,13; Hab. 3:10 ^fPs. 74:13;
106:11 ^gPs. 77:21 ^hDeut. 2:4 ⁱDeut. 2:25; 11:25;
Joz. 2:9 ^j1 Sam. 18:6

Mara en Elim

²² Hierna liet Mozes Israël vanaf de
Schelfzee opbreken en zij vertrokken
naar de woestijn Sur. Drie dagen gin-
gen zij door de woestijn en vonden geen
water.

²³ ^aToen kwamen zij bij Mara. Zij konden
echter het water uit Mara niet drinken,
want het was bitter. Daarom gaf men
het de naam Mara.

²⁴ Toen morde het volk tegen Mozes, en
zei: Wat moeten wij *nu* drinken?

²⁵ Hij riep tot de HEERE, en de HEERE wees
hem een stuk hout. Dat wierp hij in het
water. Toen werd het water zoet. Daar
heeft Hij het *volk* verordeningen en be-
palingen gegeven, en daar heeft Hij het
op de proef gesteld.

2 Erasmus en het Nieuwe Testament

Erasmus' Latijns-Griekse uitgaven van het Nieuwe Testament hebben een belangrijke invloed op de bijbelvertalingen in de volkstaal in de eerste helft van de zestiende eeuw, en ook daarna. Zo verschijnen er begin jaren twintig van die eeuw meerdere vertalingen in het Duits.

Ook Martin Luther maakt voor zijn Duitse Nieuwe Testament van 1522 intensief gebruik van de Latijnse tekst uit Erasmus' *Novum Testamentum* van 1519. Via verschillende vertalingen van Luthers Nieuwe Testament werkt Erasmus' tekst indirect ook door in vele Nederlandse bijbeluitgaven. Erasmus' Nieuwe Testament wordt ook direct in het Nederlands vertaald en wel voor het eerst volledig in Delft in 1524 door de drukker/uitgever Cornelis Henricksz. Lettersnijder. Bijzonder is dat in de uitgave de verschillen tussen de Vulgaat en de tekst van Erasmus zijn aangegeven.

Nadat deze vertaling nog eens is herdrukt door de Antwerpse uitgever Jan van Ghele in 1525, verschijnen in de daarop volgende jaren nog enkele uitgaven, waarin echter de tekst in verregaande mate is gecorrigeerd naar de Vulgaattekst, wat door de opzet van de editie uit 1524 niet ingewikkeld was. De Antwerpse drukker/uitgever Michiel Hillen van Hoochstraten, die verantwoordelijk was voor de uitgaven, vond de revisie blijkbaar raadzaam, gezien alle repressieve maatregelen ten aanzien van de nieuwe bijbelvertalingen. Toch is de Erasmusvertaling uit 1524 nooit verboden, wellicht omdat de aandacht vooral uitging naar de Luthervertalingen. Erasmus' Latijns-Griekse edities vormden de basis van de zogeheten *Textus receptus*, de algemeen aanvaarde gedrukte Griekse tekst van het Nieuwe Testament, die aan de basis lag van de tekst van het Nieuwe Testament in meerdere Europese 'nationale' bijbelvertalingen, waaronder de Engelse King James Version (1611) en ook de Nederlandse Statenvertaling van 1637.

Portret van Erasmus, vervaardigd door Hans Holbein de jongere in 1523.

The Web Gallery of Art, www.wga.hu

Canon

Wie zich breed oriënteert bij het aanschaffen van een Bijbel, bemerkt al gauw dat de ene uitgave van de Schrift meer boeken bevat dan de andere. In edities met een rooms-katholieke achtergrond treft men boeken aan die in protestantse Bijbels niet voorkomen. In artikel 4 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis zijn de ‘canonieke’ bijbelboeken opgesomd. Canon betekent maatstaf, richtsnoer. De kerk spreekt in het erkennen van de canon uit dat deze 66 boeken bron en norm zijn voor haar verkondiging en dienst in de wereld. De Reformatie houdt zich wat het Oude Testament betreft aan de Hebreeuwse Bijbel, terwijl de rooms-katholieke traditie teruggaat op de wijd verbreide Latijnse bijbelvertaling uit de vierde eeuw na Christus, de *Vulgata*.

Over de erkenning van verschillende bijbelboeken is verschil van inzicht geweest (bijvoorbeeld over Prediker en Hooglied en het boek Esther, waarin niet één keer de naam van God wordt genoemd). Maar in de tweede eeuw voor Christus, vóór de splitsing van Joodse groeperingen, bestond er brede overeenstemming. Josephus schrijft circa 97 na Christus in *Tegen Apion* dat al eeuwenlang geen Jood het uit eerbied voor de Schriften had gewaagd daaraan iets toe te voegen, daaruit iets te verwijderen of daarin iets te veranderen. Hij zou zelf liever de gevangenis ingaan, gemarteld worden of desnoods de marteldood sterven dan enig woord inbrengen tegen de wetten en de daarmee verbonden geschriften (*Tegen Apion*, I, 42-43; vgl. II, 219).

Heeft de kerk de canon vastgesteld? Het is niet onbelangrijk dat de kerk der eeuwen belijdt dat de Schrift gezag heeft. Maar het gezag van de kerk staat als het erop aan komt onder dat van de Schrift. De Reformatie heeft beklemtoond dat de canonieke boeken zichzelf gezaghebbend hebben doorgezet. Hierbij zijn twee begrippen van groot belang: autopistie en het ‘inwendig getuigenis van de Heilige Geest’ (*testimonium Spiritus sancti internum*). Met ‘autopistie’ is bedoeld dat de Bijbel zelf vanuit haar boodschap de harten van mensen inwint. Het ‘inwendig getuigenis van de Geest’ is het hartelijk amen op deze boodschap dat de Geest ons doet zeggen. Artikel 5 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis formuleert: ‘omdat ons de Heilige Geest getuigenis geeft in onze harten, dat zij van God zijn.’ Het geloof belijdt dat de afgrenzing van de canon een werk van de Geest is die de kerk heeft geleid in het onderscheiden van de waarheid.

Bekend is dat Martin Luther het gezag van de Schrift sterk verbond met wat hij zag als de kern van de bijbelse boodschap: ‘was Christum treibet’, dat wil zeggen: de Bijbel heeft daar gezag waar Christus krachtig wordt gepredikt als de enige en volkomen Verlosser. Hij kon relativerend schrijven over de brief van Jakobus, omdat hij daarin de verkondiging van Gods genade in Christus niet helder terugvond. Bij Calvijn zien we een meer uitgebalanceerde visie op *tota Scriptura*: heel de canonieke Bijbel is gezaghebbend en vraagt om een ootmoedige luisterhouding.

Numeri

Maak u een vurige slang. Niets lijkt op het eerste gezicht minder geschikt dan dat er een koperen slang gemaakt zou worden. Maar deze schijnbare dwaasheid was veel geschikter om Gods genade zichtbaar te maken dan wanneer er iets natuurlijk in het geneesmiddel had gezeten. Als de slangen ineens weggenomen waren, dan zouden ze zijn gaan denken dat het een toevallige samenloop van omstandigheden was geweest, en dat het kwaad langs een natuurlijke weg verdwenen was. (...) Daarom, opdat zij zouden beseffen dat ze alleen door loutere genade aan de dood ontrukkt waren, werd er een redmiddel gekozen, zo volkomen vreemd aan het menselijk verstand, dat het bijna belachelijk leek.

Intussen had het zijn waarde om de gehoorzaamheid van het volk op de proef te stellen, door een manier van redding voor te schrijven die alle gevoelens onderwierp en gevangen hield. Het was een dwaze zaak dat men de ogen naar de koperen slang moest wenden, opdat de giftige beet geen schade zou doen. Want wat zou, naar het menselijk oordeel, een dood beeld dat hoog opgeheven was, voor voordeel kunnen doen? Maar dit is de eigenlijke kracht van het geloof, dat we vrijwillig dwaas zijn, opdat we zouden leren alleen uit de mond Gods wijs te zijn. En dat blijkt ten slotte nog duidelijker in de waarheid van dit beeld. Immers, als Christus Zichzelf met deze slang vergelijkt die Mozes in de woestijn oprichtte, dan stelt Hij niet alleen maar een gewone overeenkomst voor, maar dan leert Hij dat in Hem vervuld werd wat getoond was onder de duistere schaduw.

Johannes Calvijn, Commentaar op Numeri 21:8, 1563.

Deuteronomium

Hij vervolgt: 'Wanneer wij gewandeld hebben in de vreze des Heeren, moet een ieder zijn kinderen leren om hetzelfde te doen.' We zien daarin dat het niet voldoende is dat ieder zich erop toelegt om te leven zoals het hoort, maar dat wij ons er met al onze kracht op moeten toeleppen dat de eer en de dienst van God bewaard blijven na ons overlijden. Zou het immers aannemelijk zijn dat Gods Naam zou uitdoven door onze dood? We weten hoe broos ons leven is; maar Gods glorie moet blijvend zijn en mag nooit vergaan. Laten we dus leren wat onze taak is, namelijk dat wij terwijl we gedurende heel ons leven oprecht wandelen, ernaar streven dat onze kinderen onderwezen worden en dat de erediens (*Religion*) zal bloeien en voorspoedig zal zijn en dat God altijd geëerd zal worden op aarde en Zijn Naam op een zuivere wijze aangeroepen zal worden, ook als wij gestorven zijn. Daarom draagt God de vaders zo nadrukkelijk op om hun kinderen te onderwijzen. Hij zou Zijn schepselen best een plek op aarde kunnen geven, zonder dat iemand bijzondere zorg voor hen had. Maar Hij geeft deze taak aan de vaders om hun kinderen te voeden. Waarom doet Hij dat? Opdat zij weten dat zij daar rekenschap van af moeten leggen. En let er ook op dat Hij Zijn Naam met hen deelt, want deze vaderlijke titel komt alleen Hem toe. Maar Hij eert de mensen,

die niets zijn, in die mate dat zij vaders genoemd worden. En dat doet Hij, opdat zij met des te meer ijver hun kinderen opvoeden zoals het behoort. Laten wij ons dus er voor inspannen dat er na onze dood altijd een goed nageslacht (letterlijk: zaad) zal zijn en dat van geslacht tot geslacht Zijn Naam zal worden aangeroepen.

Johannes Calvijn, Preek over Deuteronomium 4:10, 22 mei 1555.

Jozua

Jozua was een dappere en sterke man. Toch gaf God aan Mozes de opdracht om hem te versterken. Mozes vertelt dat God toornig op hem was en dat hij het land Kanaän beslist niet zou binnengaan. 'Maar Jozua, die je assisteert, zal wel binnengaan en voor het volk uitgaan. Versterk hem daarom' (Deuteronomium 1:38). En zoals Mozes de opdracht had ontvangen, heeft hij die ook uitgevoerd, want hij riep Jozua bij zich en bemoedigde hem: 'Wees sterk en dapper, want je zult voor het volk uitgaan om het land als erfenis te verdelen. De Heere zal met je zijn en Hij zal je beslist niet verlaten' (Deuteronomium 3:28).

Aangezien Jozua zo sterk was, zou men zich kunnen verwonderen waarom God opdracht gaf hem te versterken. Om op deze moeilijkheid een antwoord te geven moeten we vaststellen dat God voorafgaand aan de aansporing, een belofte gedaan heeft aan Zijn dienstknecht Jozua en tegen hem zei: 'Ik zal met je zijn zoals Ik met Mozes geweest ben. Ik zal je beslist niet verlaten of loslaten.' We hebben hier dus te maken met een bevestiging die niet overbodig is. Want ondanks dat we zo sterk en krachtig in het geloof kunnen zijn, hebben we toch altijd nodig dat we meer en meer versterkt worden. Want er blijft altijd zwakheid in ons over die ons verhindert te vertrouwen op de beloften van Gods bijstand. Daarom stelt de Heere zich er niet tevreden mee dat Hij tegen Jozua gezegd heeft: 'Wees sterk en moedig' (Jozua 1:6), maar herhaalt Hij welbewust dezelfde bemoediging met deze woorden: 'Alleen, wees sterk en zeer moedig'. Hoewel Jozua zich verstandig en waakzaam gedragen heeft, was hij toch een zwak mens. En omdat God hem zo kende, heeft Hij hem opnieuw bevestigd en versterkt.

Michel Cop tijdens een bijeenkomst van de predikanten op vrijdagmorgen 11 juni 1563
over Jozua 1:6-7.